Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальної та практичної психології

Укладач: О. В. Мазяр

ПСИХОДІАГНОСТИКА ТА СКРИНІНГ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я З ОСНОВАМИ ПСИХОМЕТРИКИ

Методичні рекомендації
для підготовки до навчальних занять для здобувачів
другого (магістерського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
спеціальності 053 Психологія

Житомир – 2023

УДК 159.9.078

Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 9 від 28 квітня 2023 р.)

Рецензенти:
Віталій КЛИМЧУК – доктор психологічних наук, доцент, координатор із розвитку послуг із психічного здоров'я у громадах «Mental Health for Ukraine Project» (GFA Consulting Group GmbH)
Марія ШЕПЕЛЬОВА – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
Віктор КИРИЧЕНКО – доктор психологічних наук, професор кафедри соціальної та практичної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка

Психодіагностика та скринінг психічного здоров'я з основами психометрики : методичні рекомендації для підготовки до навчальних занять здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 053 Психологія / Укладач: О. В. Мазяр. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2023. – 117 с.

У методичних рекомендація представлено теоретико-методологічні матеріали до лекцій, практичних і лабораторних занять з освітньої компоненти «Психодіагностика та скринінг психічного здоров'я з основами психометрики». Мета – сприяти цілісному засвоєнню навчального курсу, що передбачає ознайомлення з основами психодіагностики, технологією розробки оригінального психодіагностичного інструментарію та вироблення відповідних умінь та навичок.

УДК 159.9.078

© Мазяр Олег, 2023
© Житомирський державний університет
імені Івана Франка, 2023

Зміст

Вступ 4
Загальний опис освітньої компоненти 6
Структура освітньої компоненти 8
Матеріали до лекційного курсу
Лекція № 1
Мета та завдання психологічної діагностики 10
Лекція № 2
Технологія діагностичного процесу, аналітика й інформування 18
Лекція № 3
Відбір методів психологічної діагностики 24
Лекція № 5
Узагальнення результатів психологічного дослідження 29
Лекція № 5
Психометрика як прикладна дисципліна 34
Лекція № 6
Організаційний етап у розробці психодіагностичного інструментарію 43
Лекція № 7
Зміст психодігностичного інструментарію 54
Лекція № 8
Формат пунктів психодіагностичного інструментарію 64
Лекція № 9
Валідність та надійність психодіагностичного інструментарію 74
Список використаних джерел 79
Матеріали до практичного та лабораторного курсу
Модуль 1. Методологічні засади психодіагностики . 93
Модуль 2. Методологічні основи психометрики. . . . 99
Рекомендована література 114
Питання до екзамену з освітньої компоненти 116

ВСТУП

Представлені на огляд методичні рекомендації з освітньої компоненти «Психодіагностика та скринінг психічного здоров'я з основами психометрики» розроблений для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія.

Основна *прикладна мета* означеного курсу – ознайомити та виробити базові навички здобувачів вищої освіти у проведенні психодіагностичної роботи та скринінгу психологічних проблем, конструюванні психодіагностичного інструментарію, який можна використати під час планування, організації та проведення кваліфікаційної роботи. Позаяк оригінальна розробка психодіагностичного інструмента є достатньо тривалою процедурою, яка до того ж передбачає відповідну теоретичну та практичну підготовку, курс не ставить завдання надати вичерпну інформацію. Йдеться про введення здобувачів вищої освіти у коло психодіагностичної та психометричної проблематики. Рівень їхньої заглибленості у вирішення цих проблем залежить від нагальної потреби (за необхідності розробки психодіагностичного інструментарію). Тому здобувачам ***рекомендується*** об'єднуватись у дослідницькі групи довкола тих осіб, які наважаться у практичному аспекті вирішувати психометричні задачі своєї дипломної роботи. Така форма навчання видається найбільш доцільною та практично значущою.

Враховуючи той факт, що не всі здобувачі другого рівня вищої освіти мають базову фахову підготовку з психології та, ймовірно, не мали досвіду планування, організації та проведення науково-психологічних досліджень у межах курсових робіт та дипломної роботи бакалаврського рівня, рекомендовано ***попередньо ознайомитися*** з працями, які найбільш докладно висвітлюють такі питання:

– специфіки планування та організації психологічного дослідження та адекватного використання стратегій та методів:

Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Методика та організація досліджень із психології : навчальний посібник для студентів. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 360 с.

Музика О. Л. Курсові роботи з психології : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / 2-е вид., перероб. і доп. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 104 с.

– теорії та методології дослідження індивідуальних і групових психологічних відмінностей, які становлять основний предмет вивчення у дипломних роботах:

Мазяр О. В. Диференціальна психологія: модульний курс : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2017. 284 с.

– математичних методів і статистичних процедур у психологічних дослідженнях:

Климчук В. О. Математичні методи в психології : навчальний посібник для студентів психологічних спеціальностей. Київ : Освіта України, 2009. 288 с.

Горбунова В. В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях : навчальний посібник. Житомир, 2005. 94 с.

Кваліфіковане вирішення питань психодіагностики, скринінгу та психометрики виходить далеко за межі означеного курсу та розраховане на солідну теоретико-методологічну підготовку розробника психодіагностичного інструментарію. Тож при плануванні роботи не варто ставити занадто амбіційні задачі, розв'язання яких потребуватиме кількох років інтенсивної та скрупульозної праці. Доречною у зв'язку з цим буде ***консультація з науковим керівником*** кваліфікаційної роботи щодо необхідності розробки оригінального дослідницького інструмента, його базових характеристик, можливостей та обмежень.

ЗАГАЛЬНИЙ ОПИС ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Предмет освітньої компоненти – методологічні засади релевантного вимірювання психологічних станів, властивостей і процесів.

Мета освітньої компоненти – набути знання, вміння та навички щодо організації, проведення й обробки результатів психодіагностики, розробки й апробації оригінального психодіагностичного інструментарію, релевантного завданням науково-психологічного дослідження.

Завдання освітньої компоненти:

– засвоїти методологічні основи психодіагностичної діяльності практичного психолога;

– виробити навички організації, проведення та обробки результатів скринінгу психічного здоров'я;

– сформувати уявлення про розробку оригінального психодіагностичного інструментарію, його апробацію, корекцію й уточнення змісту завдань, перевірки валідності, надійності та дискримінативності.

У ході підготовки реалізується формування таких **компетентностей**:

ЗК2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.
ЗК3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
ЗК5. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.
ЗК8. Здатність розробляти та управляти проектами.
ЗК11. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу
СК2. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та / або практичної значущості.
СК3. Здатність обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності.
СК4. Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та

іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік.
СК9. Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями.

Програмними результатами навчання стають
ПР2. Вміти організовувати та проводити психологічне дослідження із застосуванням валідних та надійних методів.
ПР7. Доступно і аргументовано представляти результати досліджень у писемній та усній формах, брати участь у фахових дискусіях.
ПР9. Вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності.
ПР11. Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.

Освітня компонента «Психодіагностика та скринінг психічного здоров'я з основами психометрики» викладається на першому курсі у другому семестрі. На вивчення освітньої компоненти відводиться 150 годин (5 кредитів за системою ECTS). Форма проведення навчальних занять: лекційні, практичні та лабораторні заняття.

Засвоєння базових компетентностей покликане забезпечити належний рівень орієнтації у використанні, розробці та управлінні науково-психологічними проєктами, зокрема в оригінальній кваліфікаційній роботі. Це передбачає здатність абстрактно мислити, здійснювати аналітичну та синтетичну діяльність, самостійно та з урахуванням методичних вказівок керівника кваліфікаційної роботи планувати, організовувати та проводити науково-психологічне дослідження. Це може об'єктивуватися у здатності здобувачів другого рівня вищої освіти адаптувати і модифікувати наявні методи діагностики до специфіки конкретного психологічного дослідження.

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Назви тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Всього	У тому числі					Всього	У тому числі				
		Лекції	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття		Лекції	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття
Модуль І. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ТА СКРИНІНГ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я												
Тема 1. Мета та завдання психологічної діагностики	16	2	2	2	10		*15*	*2*	*2*		*11*	
Тема 2. Технологія діагностичного процесу, аналітика й інформування	12	2		2	8		*11*	*2*			*9*	
Тема 3. Відбір методів психологічної діагностики	16	2	2	2	10		*17*		*2*		*15*	
Тема 4. Узагальнення результатів психологічного дослідження	16	2	2	2	10		*17*			*2*	*15*	
Разом за модулем 1	***60***	***8***	***6***	***8***	***38***		***60***	***4***	***4***	***2***	***50***	

Назви тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Всього	У тому числі					Всього	У тому числі				
		Лекції	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття		Лекції	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття
Модуль ІІ. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПСИХОМЕТРИКИ												
Тема 5. Психометрика як прикладна дисципліна	8	2	2		4		*20*	*2*			*18*	
Тема 6. Планово-організаційний етап у розробці психодіагностичного інструментарію	16	2	2	2	10		*17*		*2*		*15*	
Тема 7. Зміст і специфікація психодіагностичного інструментарію	22	2	2	4	14		*17*			*2*	*15*	
Тема 8. Розробка пунктів психодіагностичного інструментарію	18	2		4	12		*13*				*13*	
Тема 9. Перевірка валідності та надійності діагностичного інструментарію	26	2	4	4	16		*23*	*2*	*2*	*2*	*17*	
Разом за модулем 2	***90***	***10***	***10***	***14***	***56***		***90***	***4***	***4***	***4***	***78***	
Усього годин	**150**	**18**	**16**	**22**	**94**		**150**	**8**	**8**	**6**	**128**	

МАТЕРІАЛИ ДО ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

Модуль 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ

Лекція № 1
МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ

1. Феноменологічне поле психологічної діагностики.
2. Основні задачі психологічної діагностики.
3. Принципи психологічної діагностики.
4. Етичні аспекти психодіагностичного дослідження.

Мета: ознайомити із колом теоретичних і прикладних завдань, які вирішує сучасна психологічна діагностика.

Основні поняття: психодіагностика, психометрика, диференційна психологія, типологія, принцип конфіденційності, принцип компетентності, принцип науковості, принцип виявлення типологічних відмінностей, принцип каузальності, принцип прогностичності, принцип ненанесення збитків клієнту, етичний кодекс психолога.

§ 1. Феноменологічне поле психологічної діагностики

Діагностика – це галузь життєдіяльності, яка спрямована розпізнавати та диференціювати феномени, явища та процеси, встановлювати діагноз і робити висновки про розвиток.

Психодіагностика – галузь психологічної науки, яка спрямована встановлювати стан розвитку різних психічних характеристик і здійснювати відповідне ранжування окремих індивідів та соціальних груп.

Психологічна діагностика є процесом оцінювання психологічних відмінностей (властивостей, станів і рівнів психічного розвитку), на основі яких ставиться психологічний діагноз. З цією метою розробляються 1) теоретичні положення, 2) принципи здійснення оцінювання та 3) спеціальні процедури (методики), які покликані здійснювати таке оцінювання якомога точніше та коректніше. Припускається, що ці штучні дослідницькі ситуації, або репертуар методик, здатні *об'єктивувати* психологічні характеристики індивіда або групи індивідів, *систематизувати* їх та вказати на їхні *відмінності* [7; 44].

Психологічними характеристиками, які можна діагностувати, є особистісні риси, когнітивні та інші здібності, емоційні стани, професійні якості тощо [29]. Об'єктивація психологічних характеристик – це процес приписування їм певного оцінювального (кількісного) значення. Систематизація є спробою визначити ступінь розвитку психологічних характеристик та зробити ранжування досліджуваних. Психологічні відмінності вказують на індивідуальну або типологічну своєрідність досліджуваних [17; 25].

Результати психологічної діагностики спрямовані:

- підтверджувати чи спростовувати теоретичні припущення (академічна психологія);
- запобігати виникненню кризових і конфлікт процесів (психологічна профілактика);
- полегшувати надання психологічної допомоги, визначати її напрямок (психологічна консультація, корекція і терапія);
- відстежувати процес психологічних змін (моніторинг);
- здійснювати професійний відбір та експертизу (прикладна психологія).

Психодіагностика єднає теоретичну та практичну психологію, перевіряє їх взаємовідповідність. Психодіагностика покликана розв'язувати питання вивчення адекватного психічного розвитку людей [13; 39] та функціонування суб'єктів навчальної та професійної діяльності [12; 27; 28; 34].

Отже, *феноменологічне поле* психодіагностики окреслюється завданнями психологічної диференціації окремих індивідів і груп.

У психології здоров'я психодіагностика заломлюється крізь призму вивчення її потенціалу: когнітивного, вольового, емоційного, фізичного, соціального, творчого, духовно-морального. Це стає основою для здійснення самопізнання, самовиховання та самореалізації (рис. 1.1).

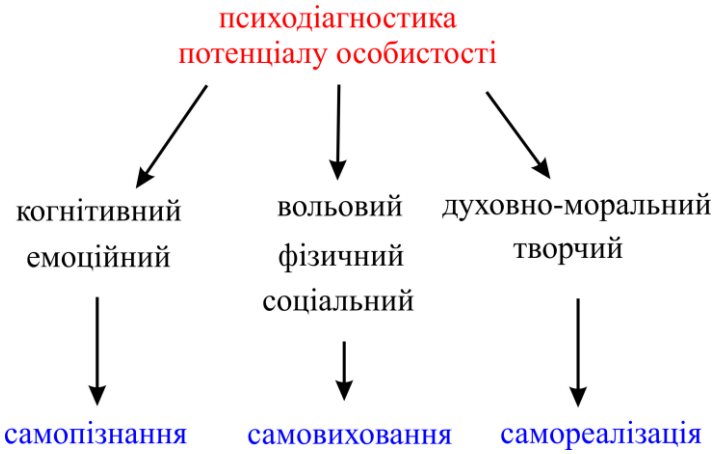

Рис. 1.1. Психодіагностика у сфері психічного здоров'я

§ 2. Основні задачі психологічної діагностики

Психодіагностика тісно інтегрована з іншими психологічними дисциплінами та обслуговує їх: стає інструментом постачання інформації про дійсний психічний стан окремих індивідів і груп. Це, своєю чергою, передбачає вирішення двох основних завдань (рис. 2):

1. Розробка основних принципів і методології психологічного оцінювання.
2. Конструювання конкретних методів психологічного дослідження.

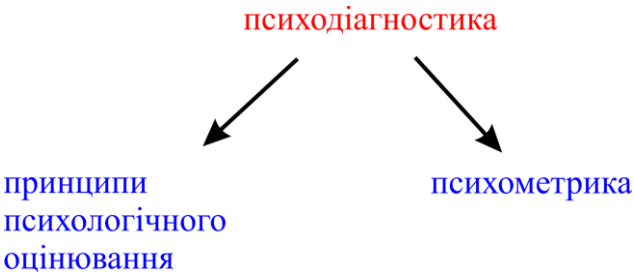

Рис. 2. Основні завдання психодіагностики

Кожне завдання має свою деталізацію.

Перше завдання розгортається у питаннях призначення діагностики, основних форм оцінювання, процедури та правил дослідження, формулювання висновків. Зокрема, зіставляються мета та можливості діагностики з точки зору її об'єктивності, точності та цілісності отриманих результатів [4]. Найбільш послідовно виконання цього завдання представлене у *диференційній психології* [18]. Ця психологічна дисципліна вивчає окремих індивідів і групи щодо їхніх типологічних відмінностей у розвитку психічних властивостей, станів.

Друге завдання реалізується у межах окремої науки *психометрики*. Ця наука націлена на формулювання правил розробки релевантної психодіагностики, дотримання процедурних моментів її стандартизації (досягнення задовільного рівня надійності, валідності, достовірності результатів). Розробка діагностичного інструментарію відбувається на фундаменті певної теорії або концепції, їхніх основних принципів. До діагностичного інструментарію входять тести, проєктивні методики, опитувальники тощо [7; 14; 24; 53; 56].

Отже, основними *завданнями психодіагностики* стають розробка емпіричних методів дослідження та процедура впровадження їх у практику.

§ 3. Принципи психологічної діагностики

Психодіагностика як наукова дисципліна висуває низку вимог до проведення дослідження. Необхідно розрізняти принципи психодіагностики як галузі спеціальних знань та психодіагностики як конкретного обстеження.

Основними принципами психодіагностики як наукової галузі є

1. Принцип науковості. Діагностичний інструментарій повинен пройти процедуру стандартизації (бути обґрунтованими статистично-математичними методами), відтак його результати повинні бути надійними, валідними та достовірними. Результати дослідження повинні бути максимально об'єктивними та незалежними від суб'єктивних якостей дослідника [43].
2. Принцип виявлення типологічних відмінностей. Діагностичний інструментарій має виявляти психологічні відмінності на індивідуальному або груповому рівні. За його результатами досліджувані повинні ідентифікуватися як типові особи, яких єднає однаковий характер нервово-психічного реагування на певні подразники [35].
3. Принцип каузальності та прогностичності. Діагностичний інструментарій повинен за можливості націлюватися на пояснення причин розвитку певних феноменів та/або прогнозувати подальший психологічний розвиток індивіда та групи [4].

Дотримання основних принципів психодіагностики покликане забезпечити найбільш точне відбиття психологічних відмінностей. На цій підставі робляться наукові висновки та розробляється програма надається психологічна допомога.

§ 4. Етичні аспекти психодіагностичного дослідження

Робота у сфері психодіагностики передбачає чіткого дотримання етичних правил, які спрямовані на те, щоби ця процедура не нашкодила як учасникам дослідження, так і фахівцю. Наприклад, існують сутнісні ризики у використанні соціометричного чи референтометричного обстеження. Розуміння членами групи свого соціально-психологічного статусу у групі може спровокувати чи поглибити внутрішньогрупові конфліктні відносини та вплинути на самооцінку окремих досліджуваних.

Відтак фахівцям належить дотримуватися формальних та неформальних приписів щодо процедури проведення психологічного дослідження та поширення його результатів [16].

Основними етичними принципами психологічного обстеження є

1. Принцип добровільності та конфіденційності. Досліджуваний повинен обізнаний із тим, яким чином використовуватимуться отримані результати та хто про них знатиме. В окремих випадках доцільно забезпечувати письмову згоду на обстеження. Втім, в окремих випадках порушення принципу конфіденційності стає можливим із метою запобігти завдання шкоди життю та здоров'ю клієнта або довколишніх чи здійснення ними правопорушень.
2. Принцип компетентності. Фахівець повинен пройти спеціальну підготовку щодо користування конкретним діагностичним інструментом, що має бути відповідним чином засвідчено. Це також накладає відповідальність за інтерпретацію отриманих результатів та їхнє пояснення зрозумілою для клієнта мовою.
3. Принцип ненанесення збитків клієнту. За результатами тестування клієнт не повинен зазнати емоційного травмування, порушення своїх прав та іншої шкоди.

Етичні правила психологічного дослідження є обов'язковим елементом діяльності фахівця та не можуть ним

ігноруватися. Їхнє дотримання забезпечує реалізацію найпершого принципу психологічної допомоги: «Не нашкодь!». Разом із тим, фахово проведена діагностика сприяє виявленню психологічних відмінностей, що може стати об'єктивною основою для здійснення наукових висновків і надання психологічної допомоги.

Питання та завдання для самоконтролю

Які основні задачі виконує психодіагностика у системі психологічних наук?

Яким чином психодіагностика пов'язана зі сферою надання психологічної допомоги?

Опишіть основні завдання психодіагностики.

Охарактеризуйте основні принципи психодіагностики як наукової галузі.

Чи обов'язково психодіагностична методика виявляє причини виникнення психологічної проблеми? Чи завжди може дати точний прогноз поведінки індивіда?

Опишіть основні принципи психологічного обстеження.

Поясніть допустимі умови порушення принципу конфіденційності.

Тести для самоконтролю

1. Стандартизація діагностичного інструментарію відбиває принцип
а) науковості; б) виявлення типологічних відмінностей; в) каузальності; г) прогностичності.

2. Виявлення унікальності психічних характеристик окремих індивідів та груп відбиває принцип –
а) науковості; б) виявлення типологічних відмінностей; в) каузальності; г) прогностичності.

3. З'ясування причин розвитку певних психологічних властивостей і станів діагностичного інструментарію відбиває принцип –
а) науковості; б) виявлення типологічних відмінностей; в) каузальності; г) прогностичності.

4. Здатність діагностичного інструментарію прогнозувати поведінку відбиває принцип –
а) науковості; б) виявлення типологічних відмінностей; в) каузальності; г) прогностичності.

5. Згода на психологічне обстеження відбиває принцип –

а) добровільності; б) конфіденційності; в) компетентності; г) ненасення збитків клієнту.

6. Спеціальна підготовка фахівця у проведенні психологічного обстеження відбиває принцип –

а) добровільності; б) конфіденційності; в) компетентності; г) ненасення збитків клієнту.

7. Уникнення психічного травмування під час психологічного обстеження відбиває принцип –

а) добровільності; б) конфіденційності; в) компетентності; г) ненасення збитків клієнту.

8. Правила поширення результатів психологічне обстеження відбиває принцип –

а) добровільності; б) конфіденційності; в) компетентності; г) ненасення збитків клієнту.

9. Проведення психологічного обстеження з метою встановлення діагнозу –

а) психокорекція; б) психотерапія; в) психодіагностика; г) психопрофілактива.

10. Конструювання психодіагностичних методик здійснює –

а) диференційна психологія; б) психометрика; в) психологія особистості; г) вікова психологія.

Лекція 2
ТЕХНОЛОГІЯ ДІАГНОСТИЧНОГО ПРОЦЕСУ, АНАЛІТИКА Й ІНФОРМУВАННЯ

1. Технологія проведення психологічного дослідження.
2. Аналіз отриманих результатів психологічного дослідження.
3. Висновки та звітування за результатами психологічного дослідження.
4. Інформування учасників психологічного дослідження.

Мета: ознайомити з процесуальними аспектами проведення психологічної діагностики.

Основні поняття: технологія дослідження, інструкція, кількісний аналіз, якісний аналіз, психологічний діагноз, висновок, звітування, рекомендації, етичний кодекс психолога.

§ 1. Технологія проведення психологічного дослідження

Психологічне дослідження має на меті приписати певним феноменам (властивостям, станам, явищам) значення, яке відбиває ступінь його розвитку. З метою збереження об'єктивності результатів психологічного випробування необхідно неухильно дотримуватися тих інструкцій, які розроблені авторами діагностичного інструмента. Такі вказівки стають універсальними та нівелюють особистісні відмінності фахівців, які здійснюватимуть психодіагностику. Це створює передумови довіряти отриманим результатам незалежно від того, хто конкретно проводив діагностику.

Будь-яке психологічне дослідження являє собою чітко визначену послідовність дій фахівця на всіх його етапах: від повідомлення інструкції до формулювання рекомендацій за результатами дослідження [4; 24; 35].

Умовно можна виокремити такі універсальні етапи психодіагностичного дослідження (рис. 3):

Етап I. Підготовка до проведення дослідження: бланки, стимульний матеріал, канцелярське приладдя, забезпечення комфортного місця.

Етап II. Повідомлення інструкції або завдання, яке повинен виконати досліджуваний.

Етап III. Виконання завдання психологічного дослідження.

Етап IV. Аналіз результатів діагностики.

Етап V. Складання висновку.

Етап VI. Формулювання рекомендацій та проведення консультації з досліджуваним.

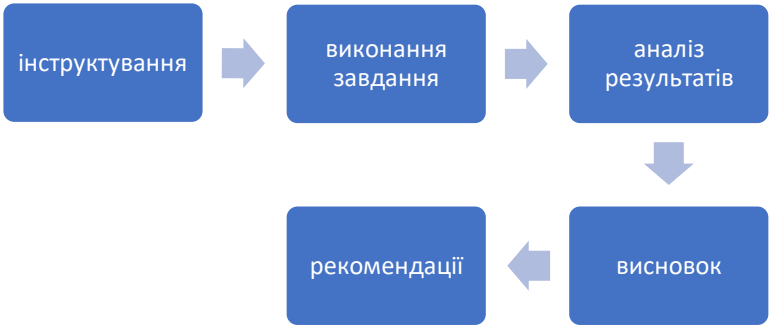

Рис. 3. Основні етапи психодіагностики

Кожен з етапів дослідження зазвичай вивірений розробниками діагностичного інструмента. Тому для ознайомлення з ними рекомендується користатися першоджерелами, в яких представлені всі етапи дослідження, вказані призначення інструментарію, його обмеження та шляхи нівелювання типових труднощів. Після проходження відповідного навчання та сертифікації фахівець отримує оригінальні матеріали діагностичного матеріалу з методичними рекомендаціями до проведення дослідження. Зокрема, в Україні підготовку фахівців у сфері психодіагностики здійснює Перше українське видавництво психологічних тестів «ОС України» (генеральний директор – Олег Бурлачук).

На першому етапі відбувається підготовка до проведення дослідження. Фахівець керується принципом обмеження сторонніх впливів на результати дослідження. Такими сторонніми факторами можуть стати гучні звуки, яскраві картинки на стінах, наявність зайвих осіб, неналежний рівень освітлення, неякісні стимульні матеріали. Респондента ніщо не повинно відвертати увагу, провокувати певні дії, ніщо не має утруднювати сприймання та можливість зосередитися [4].

На другому етапі респонденту дають завдання, яке він повинен виконати. Це відбувається у формі усної або письмової інструкції. Інструкція за формою є максимально простою, щоб її могла зрозуміти будь-яка особа та не перепитувала щодо особливостей виконання завдань. Будь-які додаткові роз'яснення мають бути нейтральними, не наштовхувати на відповіді чи дії. Часто-густо у таких випадках рекомендується повторити інструкцію.

Затим на третьому етапі респондент виконує завдання той час, який відводиться для цього. Про це респондента завчасно повідомляють. Фахівець не втручається у хід роботи, навіть якщо досліджуваний робить відповідний запит або виконує завдання неправильно. В останньому випадку можливе повторення інструкції та коротке роз'яснення.

§ 2. Аналіз отриманих результатів психологічного дослідження

Аналіз даних може починатися вже з початком виконання тестових завдань. Наприклад, під час виконання проєктивних методик необхідно реєструвати всі реакції респондента: його коментарі, стирання частини намальованого, послідовність дій [37]. У повному описі діагностичної методики міститься інформація щодо особливостей фіксації результатів дослідження, що можуть становити частину його аналізу.

Зазвичай, надто у тестових процедурах чи опитувальниках, немає вимоги фіксувати процесуальні особливості проходження дослідження. Тому аналіз починається після

виконання діагностичного завдання на рівні «виконав / не виконав». Аналіз являє собою кількісний підрахунок виконаної роботи (у тестах) та роботу за ключем, який регламентує оцінювання відповідей (в опитувальниках) [35]. Можливий варіант, що кількісні підрахунки не передбачаються, а відбувається одразу якісний аналіз результатів (проєктивні методики) [37].

Аналіз результатів психодіагностики має спільні принципи та технологію. Однак у кожному конкретному випадку методика може мати специфіку. Наприклад, в опитувальниках часто густо передбачається процедура переведення за ключем так званих сирих балів у стени (10-бальгу шкалу) або станайни (9-бальну шкалу). Також може суттєво різнитися інтерпретація окремих символів у проєктивних методиках. Фахівець має бути завчасно обізнаний щодо цього.

§ 3. Висновки та звітування за результатами психологічного дослідження

За результатами дослідження складається висновок, який узагальнює діяльність психолога та закладає рекомендації щодо подальшого психологічного супроводу особи.

Висновок – це структурований психологічний діагноз, який констатує наявність або відсутність певних якостей, прогнозує їхній вплив на психічне функціонування особистості або групи.

Змістом висновку можуть стати констатація факту про наявність певної *психологічної симптоматики*, яка сутнісно визначає функціонування суб'єкта на емоційному, когнітивному та поведінковому рівнях. Йдеться про надмірний або слабкий розвиток окремих психологічних характеристик. Зазвичай це виявляється через встановлення приналежності індивіда або соціальної групи до певної психологічної *типології* [17]. Це показує місце суб'єкта у психологічному континуумі, фіксує його точки розвитку. Подекуди методики (зазвичай

нестандартизовані) встановлюють причини виникнення психологічних феноменів (*етіологію*).

Висновок та звітування повинні будуватися системно. Результати дослідження мають відбивати значущі результати, показувати взаємозв'язки між психологічними характеристиками, формулювати припущення щодо причин їхнього виникнення. Корисною є спроба *унаочнити результати* за допомогою процентних показників, різноманітних діаграми, графічного профілю, які покажуть пікові значення, акцентуації.

У висновку реєструються тільки ті показники, які об'єктивуються результатами емпіричного чи експериментального дослідження. Натомість існують імпліцитні фактори, які неможливо виявити в емпіричному дослідженні. Про необхідність їхнього дослідження можуть бути зроблені відповідні рекомендації. Своєю чергою, це вимагатиме зміни методології дослідження.

§ 4. Інформування учасників психологічного дослідження

Інформування особи чи групи осіб відбувається з урахуванням етичних аспектів дослідження, особливо, якщо результати можуть зашкодити самооцінці, стосуються актуальних стигм, можуть спровокувати конфлікти. Головний принцип «Не нашкодь!» [16]. З цією метою частина результатів може бути неоголошеною або суттєво «пом'якшеною». Фахівцю слід зважати на актуальний стан респондентів та їхні емоційні та когнітивні ресурси щодо сприймання результатів.

Повідомлення результатів має відбуватися зрозумілою для респондентів мовою. Для цього фахівець може наводити певні приклади, аналогії, метафори. Необхідно загострити увагу на значущих показниках, але й представити цілісну картину дослідження. Не зайвим буде поцікавитися, як респондент зрозумів сказане, чи не перекрутив його смисл. У випадку неточностей необхідно дати додаткові роз'яснення.

Фахівець має бути готовим забезпечити вичерпну відповідь на питання респондентів. Тож має підготуватися не тільки методологічно (пояснити, чому отримані саме такі результати, як вони технологічно здобувалися), але й бути теоретично підготовленим, щоби пояснити респонденту причини варіації показників його психічного розвитку та функціонування. Внаслідок цього повідомлення результатів частково буде перемежовуватися з наданням психологічної консультації.

Питання та завдання для самоконтролю

Опишіть основні етапи проведення психологічного дослідження.

Що має робити фахівець у випадку, коли респондент перепитує, яким чином виконувати завдання?

На яких підставах складається висновок психологічного дослідження?

Які дії фахівця будуть доречними у випадку повідомлення результатів, які можуть суттєво знизити самооцінку респондента?

Опишіть труднощі, які часто-густо виникають під час оголошення результатів дослідження.

Лекція 3
ВІДБІР МЕТОДІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ

1. Мета та завдання скринінгу у практичній психології.
2. Вимоги до скринінгу у практичній психології.
3. Поняття «релевантності» діагностичної методики предмету дослідження.
4. Комплексний характер дослідження психічного здоров'я.

Мета: ознайомити з процесуальними аспектами проведення скринінгової діагностики.

Основні поняття: скринінгова діагностика, практична психологія, психічне здоров'я, посттравматичний розлад, аутизм.

§ 1. Мета та завдання скринінгу у практичній психології

У практичній діяльності психолога не завжди існує час та потреба проводити поглиблену діагностику психічних особливостей, особливо у випадку великої вибірки досліджуваних. Часто-густо коло проблем визначається актуальною життєвою ситуацією, яка вимагає відсіювання осіб, які виявляють певну симптоматику. Наприклад, до таких ситуацій можуть належати воєнні дії, наслідки пандемії, насилля у родині, булінг тощо. У таких випадках очевидною є необхідність надання психологічної допомоги, але виникає питання про наявність психологічної проблеми (чи не допомагатимемо клієнтам, які не мають у цьому потреби?).

Іншим прикладом вирішення практичних завдань є необхідність планово визначити особливості розвитку індивіда. Зазвичай це стандартна процедура, яка регулярно застосовується з метою з'ясування психодинаміки: погіршення чи покращення результатів у порівнянні з минулим зрізом.

Вирішувати завдання такого штибу допомагає *діагностичний скринінг*. Скринінг (англ. *сортувати, пересіювати*) передбачає здійснення попереднього відбору, окреслення певного кола проблем, на які варто звернути увагу.

Скринінг – це специфічна діагностична діяльність психолога, яка спрямована шляхом експрес-досліджень виявляти актуальний стан індивіда з метою надання йому психологічної допомоги.

Мета скринінгової діагностики полягає у тому, щоби за мінімальний час отримати цілісну картину психологічного стану чи розвитку індивіда та прийняти рішення про надання психологічної допомоги.

Завдання скринінгової діагностики:

1. Первинна діагностика психологічної проблеми.
2. Швидке встановлення психологічного діагнозу.
3. Стає основою для складання плану дій щодо надання психологічної допомоги.

Зазвичай скринінгова діагностика стосується виявлення психічних розладів і порушень психічного розвитку, з'ясування їхньої симптоматики. Причини проблеми не з'ясовуються. Йдеться про первинне обстеження, яке стає відповіддю на підозри у наявності психологічної проблеми. Відтак його результати не можуть вважатися остаточними. Вони вимагають уточнення та перевірки.

§ 2. Вимоги до скринінгу у практичній психології

Підбір скринінгових методів відбувається за принципом їхньої *стислості* та *методологічної простоти*. При цьому вони не повинні втрачати *валідності* – головної ознаки науково обґрунтованого діагностичного інструментарію. Тобто скринінгові методи мають бути стандартизованими процедурами.

Скринінгове дослідження може проводитися не тільки з індивідом, який має певну психологічну проблему, але й з експертами, які його знають (батьками, педагогами, колегами).

Типовим прикладом скринігової методики може бути розроблена 2014 року «Скринінгова шкала розладів аутистичного спектра» С.Д. Маєс, яка була адаптована Ольгою Орел (URL: https://giuntipsy.com.ua/clinical/casd/). Це швидкий

метод діагностики дітей з аутизмом без урахування вікової категорії, рівня розумового розвитку, або ступеня прояву розладу. Тривалість дослідження – 15 хвилин. Шкала являє собою 30 тверджень, які, своєю чергою, об'єднані у шість груп: 1) проблеми з соціальною взаємодією, 2) персеверації, 3) соматосенсорні порушення, 4) атипове спілкування і розвиток, 5) настрій та його порушення, 6) проблеми з увагою та безпекою. Шкала CASD відповідає критеріям DSM-V. Методика має високий рівень валідності.

Традиційною у сфері психічного здоров'я є скринінгова методика «Як Ваше психічне здоров'я?» (https://www.mh4u.in.ua/test/yak-vashe-psyhichne-zdorovya/). Ця методика відповідає опитувальникам PHQ-9 та GAD-7, які вважаються доказовим інструментом, розробленим на основі скринінгової методики Primary Care Evaluation of Mental Disorders (PRIME-MD).

Рекомендованими у вивченні наслідків посттравматичного синдрому є анкети PDS-5, PSS-sr та PCL-5. Їхній автор: Алекс Маляр (Ізраїльська коаліція травми); переклад українською здійснено Артемом Осипяном 2022 року (URL: file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/ptsd_diagnostics.pdf). Набув поширення опитувальник симптому розладу дефіциту увагу та гіперактивності у дітей та підлітків (URL: https://www.mh4u.in.ua/files/).

§ 3. Поняття «релевантності» діагностичної методики предмету дослідження

Одна з базових проблем полягає у забезпеченні релевантності методів психодіагностики та предмета дослідження. Релевантність – це відповідність методу діагностики предмету дослідження. Фахівець повинен бути обізнаний із комплексом методів, які спрямовані досліджувати різні аспекти конкретних проблем. Наприклад, якщо вивчаємо ступінь тривожності індивіда у зв'язку зі зверненням за психологічною допомогою,

то вивчати необхідно ступінь розвитку саме особистісної тривожності як риси, а не реактивну, або ситуативну тривожність.

Важливо, щоби психолог мав відповідну підготовку щодо користування певними методами і досвід роботи з ними. Тож психолог є компетентним у користуванні обмеженої кількості психодіагностичних методів. Тому у випадку необхідності (складний у проведенні й в інтерпретації психодіагностичний інструмент) слід спрямувати респондента до фахівця, який володіє конкретними методами. У будь-якому випадку для початківців не зайвими стають консультації з колегами щодо обрання такого методу.

Кожен діагностичний метод має своє призначення за статевими, віковими, професійними та іншими критеріями. Необхідно їх неухильно дотримуватися. Також метод має обмеження. Зокрема, існує тенденція невиправданого розширення сфери застосування проєктивних методів (особливо різноманітних малюнкових технік) [37]. Таким чином може відбуватися профанація методу, перетворення його з науково вивіреної дослідницької процедури у розважальний тест.

§ 4. Комплексний характер дослідження психічного здоров'я

Психологічна проблема повинна вивчатися релевантними методами діагностики. Разом із тим, варто брати до уваги ще кілька обставин.

По-перше, кожен метод діагностики розробляється у межах конкретного теоретичного чи концептуального підходу. Відтак відбиває вияв проблеми лише у цих межах, які не охоплюють всього спектру чинників проблеми. Якби існував підхід, який вичерпно презентував певну проблематику, то він був би один, став універсальним. Тож перед початком діагностики важливо розуміти, які чинники проблеми вимірюватимуться, а які – ні.

По-друге, проблема не може бути цілісно та системно вивчена у межах одного методу психодіагностики, навіть якщо він ґрунтовний. Рекомендується вивчати психологічну

проблематику у комплексі методів. Це дозволяє розширити перевірку її чинників, вкотре упевнитися у валідності застосованих методик. Застосування комплексу методів виявляє певні суперечності, які можуть тлумачитися як чинник психологічної проблеми.

Отже, повна психологічна характеристика особистості може здійснюватися лише внаслідок застосування комплексу діагностичних методик, які спрямовані системно вивчати певну психічну сферу індивіда.

Питання та завдання для самоконтролю

Яке основне призначення застосування скринінгової психодіагностики?

Які обмеження у застосуванні скринінгової психодіагностики?

Пройдіть скринінгові дослідження власного психічного здоров'я та зробіть висновки.

Підберіть релевантні методи діагностики особистісної тривожності.

Підберіть комплекс методів, які забезпечать системне вивчення агресивності.

Лекція 4
УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Поняття психічної норми.
2. Кількісні та якісні результати психологічного дослідження.
3. Комплекс рекомендацій досліджуваного.
4. Комп'ютеризація тестування.

Мета: ознайомити з особливостями узагальнення отриманих результатів діагностики.

Основні поняття: якісний аналіз, кількісний аналіз, рекомендації, комп'ютерний тест.

§ 1. Поняття психічної норми

Поняття так званої *психічної норми* у психології та психодіагностиці зокрема є нестабільним та потребує періодичної переоцінки. Прикладом цього положення можуть слугувати Діагностичне й статистичне керівництво з психічних розладів (Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders), яке витримало п'ять видань, та Міжнародна статистична класифікація хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям (International Classification of Diseases), яка витримала одинадцять видань.

Кожна особистість є унікальною, а відтак має власний психологічний профіль, що передбачає завищені та занижені показники за різними критеріями [25; 42; 47]. Разом вони становлять збалансовану систему особистісних рис (ознак), яка дозволяє відносно гармонійно інтегруватися у соціум. Цю обставину слід враховувати під час надання психологічних рекомендацій за результатами дослідження. Крім того, слід враховувати фактор психодинаміки, тобто психічного розвитку та пов'язаної з цим мінливості результатів. Крім того, не меншого значення має вплив життєвої ситуації: показники, які мали надмірний рівень вияву на цьому тижні, наступного тижня можуть виявитися у межах так званої психічної норми.

Часто-густо часовий розрив між діагностикою та наданням психологічної допомоги позначається на їхній неузгодженості [41].

Введення критерію психічної норми дозволяє у кількісних показниках визначити ступінь вияву досягнень або розвитку психічних якостей у порівнянні з рештою людей. Нормування показників дозволяє фахівцю адекватно використовувати діагностичний інструмент, максимально знизити фактор суб'єктивного тлумачення фахівцем результатів дослідження.

Поняття норми формується на підставі статистичних показників, які встановлюються на базі репрезентативної або рідше генеральної вибірки. Однак завжди слід робити поправку на індивідуальний характер системи функціонування особистості [18].

§ 2. Кількісні та якісні результати психологічного дослідження

Кількісний аналіз результатів дає підстави вважати, що отримані показники будуть об'єктивними. Вони дозволяють більш точно систематизувати отримані відповіді чи виконану кількість роботи.

Кількісний аналіз результатів дослідження – це приписування певного числового значення розвитку психологічного феномену.

Числове значення відбиває не абсолютний показник розвитку психологічного феномена, а відносний, умовний. Його вирізняє насамперед конкретність та точність, що легше сприймається самим респондентом. Числовим показником можна оперувати, його можна зіставляти з показниками інших досліджуваних.

Якісний аналіз результатів дослідження може сприйматися двояко. З одного боку, він ототожнюється з інтерпретацію кількісних показників дослідження. З іншого боку, може бути тотожним кінцевим висновкам.

Якісний аналіз результатів дослідження – це систематизований опис, що виявляє індивідуальні особливості розвитку певного психологічного феномену.

Якісні показники відбивають системні психологічні якості респондентів або групи респондентів, які пояснюють специфіку їхнього функціонування, дають прогноз. При цьому слід пам'ятати, що психічне функціонування обумовлює не один чи два чинники, а низка факторів, які діють комплексно та у взаємодії. Це означає, що необхідно коректно визначати місце та роль якостей. Зазвичай встановлюється ступінь розвитку якості та висуваються припущення щодо його впливу на поведінку респондента. Назагал вплив певних чинників вивчають за допомогою експериментальної процедури [10]. Такий вплив може бути неоднозначним і зазвичай є багатобагатозначним.

§ 3. Комплекс рекомендацій досліджуваного

На основі висновку (психологічного діагнозу) можуть розроблятися *рекомендації*. Комплекс рекомендацій ніби завершує діагностичну роботу, показує, яким чином можна скористатися здобутими знаннями про особистість. При цьому рекомендації не підміняють собою повноцінного психологічного консультування.

Мета рекомендацій – лаконічно та чітко зорієнтувати респондентів щодо подальших дій в отриманні психологічної допомоги.

Це можуть бути прямі поради, спонукання до проходження психологічного консультування у певного спеціаліста, відвідування тренінгових занять з метою розвитку певних психологічних якостей, корекційно-відновлювальна робота або навіть психотерапія, якщо психологічна проблема є достатньо глибокою й такою, що вимагає більше часу для виявлення та нівелювання.

§ 4. Комп'ютеризація тестування

Комп'ютеризація психодіагностичного інструментарію дозволяє автоматизувати значну частину роботи (замінює роботу калькулятора). Це суттєво економить час, дозволяє уникнути механічних і математичних помилок під час обрахунку результатів та видруковувати якісну інтерпретацію результатів дослідження. Проте для цього необхідно переконатися, чи електронна форма тестування не суперечить певним нормам діагностування.

Наприклад, використання електронної версії кольорового тесту Люшера мало своєю проблемою точну передачу кольорів карток, які на моніторі зазнають деякого викривлення. Разом із тим, комп'ютерний варіант дає можливість зробити велику кількість виборів, що робить результати більш точними.

Досить обережним слід бути з розробкою електронних варіантів психофізіологічних тестів. Наприклад, до таких можна віднести тепінг-тест Є.П. Ільїна. У цьому випадку виконання тесту за допомогою стукання олівцем по паперу і натискання на клавіші комп'ютерної миші не є повністю еквівалентними [18].

Назагал може поставати проблема монотонії досліджуваних під час виконання великих за обсягом психодіагностичних методик (наприклад, MMPI). Інколи може виникати психологічний бар'єр у взаємодії з електронною машиною.

Серед переваг можна відмітити, що електронний варіант дає можливість чітко фіксувати час виконання завдання та автоматично обмежувати час роботи, продукувати нові стимули, організовувати нову стимульну послідовність.

Питання та завдання для самоконтролю

Чи є показники психічної норми абсолютними? Свою відповідь обґрунтуйте.

Яким чином між собою пов'язані кількісні та якісні показники психодіагностики.

На яких підставах складаються рекомендації? На що спрямовані психологічні рекомендації?
Які існують переваги комп'ютеризованого діагностування?
Які недоліки комп'ютеризованого діагностування?

Тести для самоконтролю

1. Приписування певного числового значення розвитку психологічного феномену –
а) кількісний аналіз; б) якісний аналіз; в) висновок; г) рекомендації.
2. Структурований психологічний діагноз, який констатує наявність чи відсутність певних якостей, прогнозує їхній вплив на психічне функціонування особистості або групи –
а) кількісний аналіз; б) якісний аналіз; в) висновок; г) рекомендації.
3. Систематизований опис, який виявляє індивідуальні особливості розвитку певного психологічного феномену –
а) кількісний аналіз; б) якісний аналіз; в) висновок; г) рекомендації.
4. Орієнтація респондента щодо подальших дій в отриманні психологічної допомоги –
а) кількісний аналіз; б) якісний аналіз; в) висновок; г) рекомендації.

Модуль 2
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПСИХОМЕТРИКИ

Лекція 5
ПСИХОМЕТРИКА ЯК ПРИКЛАДНА ДИСЦИПЛІНА

1. Предмет і завдання психометрії.
2. Історичні аспекти розвитку психометрії.
3. Психометрія на перехресті психологічної теорії та практики.
4. Шкала й типи шкал.

Мета: ознайомити із колом теоретичних і прикладних завдань, які вирішує сучасна психометрія.

Основні поняття: психометрія, психодіагностика, тести інтелекту, тести пам'яті, інтроспекція, теоретична модель, дослідницька модель, властивості чисел, психічна норма, шкала найменувань, шкала порядку, шкала інтервалів, шкала відношень.

§ 1. Предмет і завдання психометрії

Психометрика, або психометрія (від грецького *psyche* – душа та *metron* – міра), є цариною знань теорії та практики вимірювання феноменів у галузі психології. Це прикладна галузь психології, яка спрямована на розробку вимірювальних процедур (тестів, опитувальників, анкет, проєктивних методик). Це галузь науки, яка вивчає властивості психологічних тестів. Йдеться про такі властивості як *тип вимірювальних шкал, надійність, валідність, дискримінативність, внутрішня узгодженість* тощо.

Предмет психометрії – організація, планування, розробка правил проведення й обробки результатів емпіричного дослідження у галузі психології. Це наука про складання психологічних тестів, опитувальників, проєктивних методик.

Завданнями психометрії є

- аналіз оптимальних процедур дослідження того чи іншого психологічного феномену та розробка релевантного діагностичного інструментарію;
- формування основних принципів і правил проведення психологічного вимірювання та системної інтерпретації отриманих даних;
- виокремлення й адекватне застосування релевантних (відповідних) методів математичного аналізу.

Коротко, *психометрія розробляє психологічний інструментарій*, який дозволяє адекватно систематизувати відомості про актуальний стан психологічних феноменів. Це ключове завдання обумовлює постійний розвиток й удосконалення психометричних процедур. При цьому психометрія безпосередньо не продукує нової психологічної теорії, а здебільшого спрямована у практичному аспекті «обслуговувати» психологічну теорію, доводити її прикладну цінність, підтверджувати, коригувати та спростовувати науково-психологічні гіпотези, що, своєю чергою, може сприяти виробленню нових концептуальних положень. Відповідно, психометрія забезпечує переважно завершальний акт становлення наукової теорії – *верифікацію* (перевірку істинності) теоретичних положень.

Науково підтверджені продукти психометрії стають надбанням практичної психодіагностики. Тож психодіагностику можна вважати психометрикою, яка довела свою дослідницьку цінність.

Актуальність вирішення психометричних завдань постає перед дослідниками при розробці оригінальних психологічних концепцій і теорій, які не вдається верифікувати за допомогою вже розроблених психометричних засобів.

Мета вимірювання – встановлення індивідуально-психологічних відмінностей індивіда шляхом зіставлення його показників із показниками решти людей. Це дозволяє пояснювати поведінку та прогнозувати розвиток індивіда. На першому етапі це робиться на підставі несистематизованого спостереження, інтуїтивно, «на око». Натомість психометрія розробляє низку правил, які покликані забезпечити

обґрунтованість і коректність вимірювання та порівняння. Саме це дозволяє перейти на другий, власне науковий, етап оформлення психологічної теорії.

§ 2. Історичні аспекти розвитку психометрії

Психометрика стихійно розвивалася у донауковий період як спроба віщувати долю людини. Її праформами можна вважати хіромантію, астрологію, фізіогноміку, нумерологію, гадання, графологію. Перелічені праформи психометрики не отримали наукового підтвердження, дарма що залишаються популярними серед широких верств населення. На прикладі фізіогноміки можна побачити, що її положення потужно розроблялися у вітчизняній науці ще на початку XX століття [30; 31; 32; 33].

У XIX столітті розпочинається науковий період становлення психометрики. Значний вплив на її розвиток справила щойно розроблений напрям *психофізики* [46]. Своїм основним завданням ця наукова галузь ставила вивчення співвідношення психічного (душі) та фізичного (тіла). Це, своєю чергою, передбачало зіставлення об'єктивних (числових) показників функціонування людини. В межах цих досліджень Г. Фехнером навіть був сформульований основний психофізичний закон, який вимірював інтенсивність відчуттів.

Окремої уваги заслуговують перші вимірювання часу психічного реагування. Зокрема, у працях Ф. Дондерса значущим є намагання дослідити не лише час простої реакції, а й складної, що передбачає врахування її когнітивних аспектів.

Епохальним для психологічної науки загалом став 1879 рік. По-перше, цього року була відкрита Лейпцігська лабораторія, з якою пов'язують зародження наукової психології, а її засновника В. Вундта називають «батьком психології». Той фактично запровадив системне психофізіологічне дослідження людини, для чого використовував спеціальні пристрої [5]. По-друге, 1979 року розпочинаються суто психологічні дослідження, які організовували та проводили Г. Еббінгауз та

І.О. Сікорський. Перший вивчав пам'ять [38], другий – втомлюваність [21; 22]. Стимульним матеріалом для досліджень ставали беззмістовні склади та запам'ятовування незнайомих (іноземних) слів. Результатом дослідження, зокрема, стала крива забування Еббінгауза.

Значущими виявились праці Ф. Гальтона, якого вважають *зачинателем психометрики*. Зокрема, він здійснив одну з перших спроб провести об'єктивне дослідження обдарованості за допомогою статистичного аналізу наявних даних [6]; також психологічна складова дослідження була інтегрована в його антропометричні вимірювання людей у лабораторії. Ним введені в науковий обіг поняття «коефіцієнт кореляції» [48], «вибірки досліджуваних» [50], «нормального розподілу даних» [49].

Перший серйозний психометричний продукт побачив світ на зламі століть, коли вийшла праця Дж. Кеттелла «Розумові тести та вимірювання». Саме дослідження інтелекту як психологічного феномена, що має чітку об'єктивацію у продуктах розумової діяльності, стало початком бурхливого розвитку тестології. Французи А. Біне та Т. Сімона запропонували ідею вивчати інтелект як відношення біологічного та реального віку досліджуваного [1]. Дещо пізніше ці положення втілилися у шкалі Стенфорд-Біне (Stanford-Binet Intelligence Scale), де була детально розроблена інструкція та система інтерпретації результатів. Власне, з вимірюванням IQ асоціюється поняття психологічного тесту. Сьогодні психометрика значно розширила область свого застосування. Вона вийшла на рівень дослідження несвідомих аспектів психічного функціонування, особистісних якостей та психофізіологічних властивостей.

§ 3. Психометрія на перехресті психологічної теорії та практики

Одна з ключових причин кризи психологічної науки полягає у тому, що запропоновані теорії та концепції не мали

переконливого емпіричного підтвердження. Основним методом залишалася *інтроспекція* [8; 9]. Самоспостереженню як основній процедурі дослідження істотно бракувало систематизації рефлексій учених, об'єктивованих у кількісних показниках. Це необхідно було зробити, щоби мати підстави зіставляти висновки, до яких вони приходили.

Психометрика була покликана вирішити проблему емпіричного обґрунтування теоретичних положень й переведення психології у розряд наукових дисциплін. До цього часу вона залишалася «умоглядною» наукою, частиною філософії. Не дарма ж більшість вчених докризового періоду не бачили між філософією та психологією демаркаційної лінії. Доводилося покладатися лише на їхню авторитетну думку, яка підкріплювалася цікавими й подекуди влучними спостереженнями, але не об'єктивними статистично значущими даними.

Теорія пропонує ідею, положення, яке необхідно перевірити практично. Без відправної теоретичної точки розробляти діагностичний інструментарій неможливо. Своєю чергою, психометрика пропонує той матеріал, який шліфує теорію, змушує коригувати її окремі положення або приводить до формулювання нових припущень. У цьому плані психометрика стає ніби очима психологічної теорії.

Відповідно, розробці психодіагностичного інструментарію повинна передувати детально розроблена теоретична структура досліджуваного явища, що може об'єктивуватися у схематизованій *теоретичній моделі*. Співвідношення та зв'язки між структурними елементами у цьому випадку стають основою для структурної та змістовної побудови об'єктивного тесту (опитувальника). Останній по суті стає *дослідницькою моделлю*, що втілює послідовність та поетапність вивчення психологічного феномену. Однак при цьому теоретична та дослідницька модель не обов'язково та зрідка стають тотожними структурно та змістовно. Вони перетинаються у ключових аспектах.

§ 4. Шкала й типи шкал

Виміряти у психології означає присвоїти певному феномену числове значення і порівняти його з еталонним показником у межах психодіагностичного інструменту або окремої його шкали. Ці два показники пов'язані між собою математичним відношенням, яке стає еквівалентом психологічних відмінностей. Відтепер якісні відмінності можливо порівняти кількісно, що наближає дослідника до істинного розуміння індивідуальності.

Щодо отримуваних показників існує низка посутніх зауважень:

1) *міра числових показників* може бути різною в інструментах. Наприклад, один опитувальник може будуватися на засадах 3-бальних оцінок, інших – на 5-бальних або 7-бальних оцінках;
2) показники не можна вважати абсолютно точними, позаяк існують статистичні похибки;
3) *поняття нуля* (початку відліку) у психології відносне і почасти довільне, тобто не означає відсутність феномену;
4) *поняття одиниці вимірювання* здебільшого також умовне, довільне, що породжує проблему взаємозв'язку між одиницями вимірювання;
5) *поняття психічної норми* є нестабільним та потребує періодичної переоцінки.

Приписування числових значень психологічним феноменам відбувається за чіткими правилами. Виокремлюють три основних властивості чисел:

– *властивість ідентичності*, або фіксація тотожності, брак відмінностей у розвитку феномену (якщо досліджувані набирають однакові бали, ми вважаємо їх ідентичними у вияві певної психологічної характеристики);
– *властивість порядку,* або фіксація ієрархічного положення феномену (за результатами дослідження ми можемо прорангувати досліджуваних, розташувати їх у

порядку вияву потужності психологічної характеристики);

– *властивість кількості*, або ступінь відмінностей феномену за величиною вияву (можемо відмітити ступінь відмінностей психологічної характеристики з-поміж показників решти досліджуваних).

Традиційно виокремлюють чотири типи шкал [15]:

1. **Шкала найменування**, або номінальна шкала вказує тільки на назву феноменів і має числову властивість ідентичності. Це базовий рівень вимірювання. Така шкала містить лише класифікацію певних об'єктів, натомість самі об'єкти жодним чином не порівнюються. Наприклад, перелік акцентуацій характеру, типів темпераменту.

2. **Шкала порядку**, або рангова шкала вказує на порядок розташування відносно інших об'єктів; має числові властивості ідентичності та порядку. Ранжування об'єктів відбувається за кількісними характеристиками, які почасти не відбивають якісні відмінності. Основним є порядок об'єкта у вибірці.

3. **Шкала інтервалів**, або інтервальна шкала, вказує на однакові проміжки між об'єктами та володіє числовими властивостями ідентичності, порядку та кількості. Відбувається фіксація кількості вимірюваної характеристики, що дозволяє здійснювати якісну інтерпретацію результатів. Наприклад, профіль особистості в опитувальнику.

4. **Шкала відношень**, або пропорційна шкала, вказує на ступінь прояву феномену та володіє всіма числовими відношеннями (ідентичності, порядку, кількості та наявністю абсолютного нуля). Прикладом може слугувати тест інтелекту, вимірювання сили нервової системи.

Питання та завдання для самоконтролю

Яке ключове завдання психометрики?

Чим відрізняється психометрика від психодіагностики?

Дослідження якого психологічного феномену були покладені в основу тестології? З якої причини?

Що таке теоретична модель досліджуваного явища? Чим вона відрізняється від дослідницької моделі?

Які властивості нуля у психометриці?
Які властивості одиниці вимірювання у психометрії?
Наведіть приклади зрушень в уявленнях науковців про психічну норму.
Який тип шкал прийнятний для вимірювання рівня інтелекту? Свою відповідь обґрунтуйте.
Який тип шкал прийнятний для вимірювання особистісних якостей? Свою відповідь обґрунтуйте.

Тести для самоконтролю

1. Наука про розробку психодіагностичного інструментарію –
а) палеопсихологія; б) психометрика; в) загальна психологія; г) юридична психологія.
2. Одна з праформ психометрики –
а) хіромантія; б) психофізіологія; в) алхімія; г) астрономія.
3. Властивостями психологічних тестів є
а) чесність та влучність; б) невідповідність теорії; в) надмірна суб'єктивність; г) надійність та валідність.
4. Батьком психометрики є
а) В. Вундт; б) І.О. Сікорський; в) Ф. Гальтон; г) Г. Еббінгауз.
5. Поняття «коефіцієнт кореляції» та «нормальний розподіл даних» у науковий обіг ввів:
а) В. Вундт; б) І.О. Сікорський; в) Ф. Гальтон; г) Г. Еббінгауз.
6. А. Біне та Т. Сімона запропоновали методологію дослідження:
а) пам'яті; б) інтелекту; в) втомлюваності; г) часу реакції.
7. Ф. Дондерс запропонував методологію дослідження:
а) пам'яті; б) інтелекту; в) втомлюваності; г) часу простої та складної реакції.
8. Методологію дослідження пам'яті першим запропонував:
а) В. Вундт; б) І.О. Сікорський; в) Ф. Гальтон; г) Г. Еббінгауз.
9. Методологію дослідження феномену втомлюваності 1879 року запропонував:
а) В. Вундт; б) І.О. Сікорський; в) Ф. Гальтон; г) Г. Еббінгауз.
10. Закономірності процесу забування (крива забування) встановив:
а) В. Вундт; б) І.О. Сікорський; в) Ф. Гальтон; г) Г. Еббінгауз.
11. Досліджуване явище, яке представлене у структурно-схематизованому вигляді називається:
а) теоретичною моделлю; б) епіфеноменом фізичної реакції; в) малюнком вченого; г) апробацією дослідження.
12. Дослідницька модель спрямована поетапно вивчати:

а) математичну ймовірність отриманих результатів; б) актуальність планування дослідження; в) психологічний феномен; г) реєстр науково-психологічних праць з теми.

13. Одиниця вимірювання у психодіагностиці є величиною

а) абсолютною; б) довільною; в) уніфікованою; г) безумовною.

14. Поняття психічної норми у психології вважається

а) умовним; б) непорушним; в) безальтернативним; г) непохитним.

15. Властивість числа, яка виражається у відсутності відмінностей, позначає:

а) ідентичність; б) дискретність; в) порядок; г) кількість.

16. Властивість числа, яка виражається у показі ієрархічного положення, позначає:

а) ідентичність; б) дискретність; в) порядок; г) кількість.

17. Властивість числа, яка виражається у ступені або рівні відмінностей, позначає:

а) ідентичність; б) дискретність; в) порядок; г) кількість.

18. Шкала найменування володіє такими числовими властивостями як

а) ідентичність; б) порядок; в) кількість; г) наявність нуля.

19. Абсолютний нуль представлено тільки у шкалі

а) найменування; б) порядку (ранжування); в) інтервалів; г) відношень (пропорцій).

20. Шкала, що володіє всіма фундаментальними числовими властивостями, –

а) найменування; б) порядку (ранжування); в) інтервалів; г) відношень (пропорцій).

Лекція 6
ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП У РОЗРОБЦІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

1. Психологічне випробування та емпіричне вимірювання.
2. Вибірка респондентів.
3. Статистичні процедури при розробці психологічного інструментарію.
4. Планування проєкту психологічного вимірювання.

Мета: ознайомити з плануванням та організаційними аспектами розробки оригінального психодіагностичного інструментарію.

Основні поняття: випробування у психологічній практиці, емпіричне вимірювання, типи тестів, об'єктивні тести, опитувальники, проєктивні методики, вибірка досліджуваних, репрезентативна вибірка, середнє арифметичне, мода, медіана, дисперсія, стандартне відхилення, субнормальна показники, супернормальні показники, коефіцієнт кореляції, графік нормального розподілу, розмах даних.

§ 1. Психологічне випробування та емпіричне вимірювання

Випробування у психологічній практиці – це штучне створення дослідницької ситуації, в якій суб'єкт потенційно може виявити певну обізнаність, зорієнтованість, здібності, навички, характеристики. Результати випробування являють собою зіставлення показників людей, встановлення індивідуальних і типологічних відмінностей.

Емпіричне вимірювання у психології – ідентифікація певних психологічних характеристик індивіда, які спостерігаються або рефлексуються самим суб'єктом. Йдеться про систематизовану фіксацію властивих суб'єкту форми поведінки, когнітивних стратегій, емоційних реакцій тощо.

Емпіричне вимірювання передбачає чітко визначену процедуру збору психологічних характеристик індивіда. В залежності від цього розробляються різні **типи тестів**.

За предметом дослідження розрізняють: 1) тести досягнень; 2) власне психологічні тести: інтелектуальні тести; тести здібностей; соціально-психологічні опитувальники; особистісні опитувальники.

За іншою класифікацією виокремлюють 1) тести вільні, структуровані, шкальовані, графічні та з пробілами; 2) тести з оцінювання об'єкту; 3) особистісні тести; 4) тести здібностей; 5) соціально-психологічні тести.

За класифікацією П. Клайн існують 1) об'єктивні тести; 2) проєктивні тести; 3) опитувальники мотивації; 4) шкали настрою та станів; 5) вимірювання установок [14].

Спираючись на наявні класифікації психодіагностичного інструментарію, певно, найбільш сутнісним критерієм поділу можна вважати *емпіричний формат психологічної оцінки*:

- об'єктивні випробування (**тести**) – здібності індивіда;
- самозвіти (**опитувальники**) – самохарактеристики суб'єкта;
- інтерпретаційні методи (**проєктивні методики**) – тлумачення несвідомих аспектів розвитку особистості.

Відповідно до цієї класифікації, *тести* покликані порівнювати людей за об'єктивними показниками (наприклад, тип нервової системи, інтелектуальні здібності); *опитувальники* систематизують усвідомлювані суб'єктом самооцінки (наприклад, особистісні опитувальники); *проєктивні методики* виходять за межі свідомості суб'єкта та прагнуть виявити логіку його несвідомого (наприклад, графічні методики). Власне така послідовність відбиває складність розробки психологічного інструментарію та характеризується зниженням рівня його валідності та надійності (табл. 1).

Таблиця 1
Властивості основних типів
психодіагностичного інструментарію

Тип психодіагностичного інструменту	Область дослідження	Предмет дослідження	Ступінь надійності та валідності інструменту	Сфера застосування
тести, або об'єктивні випробування	здібності	знання, вміння, навички	порівняно висока	практична психологія
опитувальники, або самозвіти	свідоме	самопрезентація	порівняно середня	практична психологія
проєктивні методики, або інтерпретаційні методи	несвідоме	логіка несвідомого	порівняно низька	психологічна практика

Необхідно зауважити, що тести та опитувальники активно використовуються в межах практичної психології, а проєктивні методики – переважно у психологічній практиці. Відмінність між практичною психологією та психологічною практикою полягає у тому, що перша зорієнтована на вивчення дискретних психічних характеристик і встановлення психічної норми та відхилень у річищі академічної психології; друга – на «пізнання психологічних закономірностей в умовах взаємин «тут і тепер», які спонтанно виникають, на розуміння закономірностей цих взаємин та діагностику внутрішніх причин конкретної поведінки суб'єкта, першопричин його особистісної проблеми» [41]. Це, з-поміж іншого, означає, що розробка проєктивних методів вимагає ґрунтовної

теоретичної підготовки з глибиннопсихологічних концепцій особистості, що виходить за межі академічної підготовки.

В межах дипломної (кваліфікаційної) роботи більш доречною є розробка тестів та опитувальників, а не проєктивних методик. Адже перші будуються на положеннях академічної психології, яка має вищий рівень верифікації у порівнянні з неакадемічними напрямками психології. Натомість показники проєктивних методик слабко піддаються кількісному аналізу.

§ 2. Вибірка респондентів

Розробка психодіагностичного інструментарію відбувається з урахуванням її стандартизації, що передбачає проведення дослідження на репрезентативній вибірці. Вибірка вважається **репрезентативною**, якщо має високий ступінь відповідності генеральній сукупності [15]. Тобто ця вибірка повинна відбивати основні характеристики генеральної сукупності. Наприклад, вивчення ефективності мотиваційного тренінгу, призначеного для роботи зі школярами, передбачає перевірку ефективності з учнями, які мають *пропорційну* представленість за рівнем академічної успішності, статевого і вікового розподілу та інших характеристик, які можуть здійснювати вплив на розвиток мотиваційної сфери школярів. Основна задача на етапі формування репрезентативної вибірки знання пропорцій.

В окремих випадках (наприклад, при розробці тесту інтелекту) доцільно вибірку диференціювати на підгрупи, щоби вивчати діагностичну цінність інструменту на окремих специфічних групах. У цьому випадку слід знаходити найбільш важливі змінні, які, власне, визначають специфіку групи. Причому за будь-яких умов варто прагнути до збільшення кількості обстежених. Якщо групи суттєво різняться між собою, необхідно розробити математичну процедуру нормування показників – переведення так званих сирих балів у стени або станайни, що дозволить коректно порівнювати групи між собою [14].

Якщо вибірка не є репрезентативною, тоді для перевірки надійності психодіагностичного інструментарію необхідно проводити дослідження на великих вибірках.

§ 3. Статистичні процедури при розробці психологічного інструментарію

Мета психологічного дослідження – встановлення індивідуальних або типологічних відмінностей. Ці відмінності можуть існувати на інтеріндивідуальному рівні (між окремими індивідами) та інтраіндивідуальному рівні (між показниками одного індивіда впродовж певного часу, по суті психодинамічні відмінності).

Статистика говорить за те, що переважна більшість людей має середні показники за всіма психічними феноменами. Власне, це продиктовано вимогами процесу соціальної адаптації. Зрозуміло, що ця обставина не виключає ймовірності численних випадків невідповідності аж до рівня явних психічних акцентуацій. Можливо, саме тому серед статистичних показників середнє арифметичне використовують значно частіше, ніж *моду* (значення, яке у множині стрічається найбільш часто) та *медіану* (значення, яке ділить множину навпіл). Ані мода (Mo), ані медіана (Md) не здатні задовільним чином вказати на типовість, звичайність, пересічність, нормальність психологічного феномену. Пов'язано це, вочевидь, з розмитістю та варіабельністю психічної норми, яку краще сприймати не в точних показниках, а в діапазоні. Мода та медіана конкретні, натомість **середнє арифметичне** – саме така міра центральної тенденції, яка за замовчуванням передбачає варіабельність, достатньо широке коливання показників. Мода та медіана, безумовно, можуть виявити свою доречність, але до них постійно будуть зауваження дослідників. Натомість середнє арифметичне не претендує на точність, а, навпаки, інтегрує невраховані модою та медіаною оцінки досліджуваного.

Середнє арифметичне обраховується таким чином:

$\bar{x} = \frac{\Sigma x}{N}$, де Σx – сума всіх оцінок, а N – кількість всіх випадків.

Однак мета розробки психодіагностичного інструментарію полягає у здатності виявляти відмінності, тобто відхилення від середнього арифметичного та від оцінок окремих респондентів. Це дозволяє з'ясувати дисперсія та стандартне відхилення.

Дисперсія – це відхилення кожної індивідуальної оцінки від середнього арифметичного у групі досліджуваних. Дисперсія розраховується за формулою:

$$s^2 = \frac{\sum_{i=1}^{n}(X - \bar{X})^2}{n}$$

де s^2 – це вибіркова дисперсія, X – окремі значення, $\bar{x}$ – середнє арифметичне, n – кількість випадків.

Стандартне відхилення вираховується як квадратний корінь з дисперсії: $s = \sqrt{s^2}$. Відмінність дисперсії та стандартного відхилення полягає у тому, що другий показник дозволяє оцінити відхилення у сирих (первинних) балах, позаяк дисперсія є квадратом цієї величини, а відтак спотворює розуміння.

Яким чином треба інтерпретувати дисперсію та стандартне відхилення? По-перше, ці показники непрямо вказують на розмах даних (різниця максимальної та мінімальної оцінки у множині, що можна окремо порахувати: $R=X_{max} – X_{min}$). Розмах даних вказує на діапазон відмінностей у ряду, а відтак визначає підстави для точності висновків. Занадто широкий розмах даних може вказувати на необхідність внесення коректив у пункти та завдання психодіагностичного інструмента.

По-друге, інтерпретація цих показників повинна відбуватися у конкретному дослідницькому контексті. Більш інформативною вона стає у випадку порівняння з іншим показником дисперсії.

Втім, більш «робочим» математичним показником вважають **коефіцієнт кореляції** Пірсона (r), який вказує дослідникові на тісноту лінійного взаємозв'язку між двома вибірками. Такими вибірками можуть бути оцінки за двома методиками

або показники однієї методики, які встановлені через певний проміжок часу (наприклад, при встановленні ретестової надійності методики). Власне, коефіцієнт кореляції стає основним інструментом вимірювання валідності та надійності розробленого діагностичного інструментарію.

Систематизація емпіричних показників передбачає нормування, яке має своїм наслідком стандартизацію психодіагностичного інструментарію. Введення критерію норми дозволяє у кількісних показниках визначити ступінь вияву досягнень або розвитку психічних якостей у порівнянні з рештою. Нормування дозволяє адекватно використовувати інструмент, максимально знизити фактор суб'єктивного тлумачення результатів дослідження.

Поняття норми формується на підставі статистичних показників, які встановлюються на базі репрезентативної або рідше генеральної вибірки. Її сутність складають показники *середнього арифметичного* та *дисперсії* (відхилень від середнього). При цьому еталонним вважається графік нормального розподілу даних (рис. 4), коли більшість оцінок відбивають середні кількісні показники, а суперномальні (вище середнього з тенденцією до максимального) та субнормальні (нижче середнього з тенденцією до мінімального) показники становлять меншість.

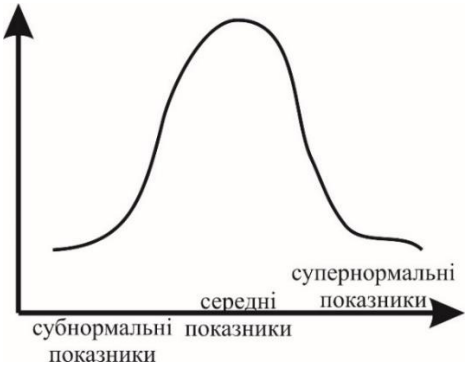

Рис. 4. Закон нормального розподілу (крива Гаусса)

Певне уявлення про відповідність вибірки нормам репрезентативності можна зробити на підставі мір середньої тенденції. У найбільш оптимальному варіанті мода, медіана та середнє арифметичне мають збігатися у репрезентативних вибірках.

Орієнтація на норму у кількісних показниках представлена у тестах та опитувальниках (відповідно до кривої Гауса), значно меншою мірою – у проєктивних методиках. Останні зорієнтовані на якісну інтерпретації даних, на встановлення індивідуальних відмінностей.

§ 4. Планування проєкту психологічного вимірювання

Загальний алгоритм підготовки до розробки психодіагностичного інструментарію може бути таким: визначення попередніх характеристик діагностичного інструментарію ⇒ визначення основних джерел валідності ⇒ вибір психометричної та дослідницької моделі ⇒ складання детального плану розробки інструментарію ⇒ організаційні рішення.

Важливість підготовчого етапу продиктована визначенням загального вектора психометричної роботи. Помилки можуть суттєво позначитися на кінцевих результатах, адже може, приміром, виявитись нестача валідності психодіагностичного інструменту, нерелевантність теоретичної та дослідницької моделі. Назагал центральна проблема валідності починає вирішуватися саме на організаційному етапі. Шлях до встановлення задовільного рівня математичної кореляції забезпечується саме тоді, коли інструмент лише замислюється та проєктується.

Насамперед маємо з'ясувати **мету** майбутнього психодіагностичного інструмента. Що він дозволить з'ясовувати? Чим вигідно вирізнятиметься з-поміж решти подібних інструментів? Чи не буде така розробка фабрикацією того, що вже існує? Відповідно постає питання про джерела валідності.

Сфера застосування інструмента: його діагностичне призначення (для чого створений) та діагностичні обмеження (що не може виміряти).

Контингент, який ставатиме об'єктом дослідження (статевовікова та професійна специфіка, особливості психічного, психофізичного розвитку тощо).

Тип діагностичного інструменту з урахуванням поставлених задач: тест, опитувальник чи проєктивна методика? При цьому важливо одразу уявляти формат отриманого продукту, щоби зіставити його з дослідницькими цілями, які можуть бути науковими та прикладними. Зокрема, наскільки зручно буде користатися даними проєктивної методики у науковому дослідженні?

Структура діагностичного інструменту: кількість та назви шкал, які вимірюватимуть окремі властивості досліджуваного феномену. Важливо передбачити навантаження шкал (кількість пунктів та завдань), щоби планувати математичні процедури з переведення «сирих» балів у стени або станайни.

Важливо враховувати **психогігієнічні умови** дослідження: чи здатні досліджувані конкретної вікової чи професійної групи виконати заплановану кількість завдань, чи не будуть вони занадто легкими або складними у зв'язку зі специфікою когнітивного розвитку тощо. При цьому не слід забувати також про **етичні аспекти** дослідження, які полягають у дотриманні етичних норм при формулюванні питань, тверджень та завдань психодіагностичної методики.

Далі варто скласти **послідовний реєстр дій**, який дозволить планомірно розробити діагностичний інструмент і перевірити його валідність та надійність, дискримінативність та внутрішню узгодженість пунктів (завдань).

Питання та завдання для самоконтролю

Що таке випробування у психологічній практиці?

Чим відрізняється емпіричне вимірювання від тривіального спостереження за індивідом чи групою?

Які сутнісні відмінності тестів досягнень (здібностей) та особистісних опитувальників?

Який психодіагностичний інструментарій здебільшого використовується у практичній психології та психологічній практиці?
На підставі яких показників формуються тестові норми?
На що вказують показники графіку нормального розподілу даних (крива Гауса)?
Який тип психодіагностичного інструментарію зазвичай має вищий ступінь валідності та надійності? Чому?
Якою буде репрезентативна вибірка для розробки опитувальника, який вимірює стан стомленості школярів після робочого дня?
Які переваги підрахунку середнього арифметичного, моди та медіани?
Чим відрізняється дисперсія від стандартного відхилення?
Що дозволяє з'ясувати коефіцієнт кореляції Пірсона?

Тести для самоконтролю

1. Встановлення психологічних відмінностей індивіда або групи є
а) психокорекцією; б) психологічною профілактикою; в) випробуванням; г) психологічною просвітою.
2. Ідентифікація психологічних якостей відбувається в межах
а) біографічної довідки; б) емпіричного вимірювання; в) медичного діагнозу; г) атестату академічної успішності.
3. Вимірювання «особистісного профілю» індивіда відбувається за допомогою
а) особистісних опитувальників; б) тестів інтелекту; в) тестів здібностей; г) вимірювання установок.
4. Когнітивні здібності індивіда вимірюються за допомогою
а) особистісних опитувальників; б) тестів інтелекту; в) соціально-психологічних тестів; г) вимірювання установок.
5. Мотиваційні аспекти розвитку особистості досліджуються
а) особистісними опитувальниками; б) тестами інтелекту; в) тестами здібностей; г) мотиваційними опитувальниками.
6. Тип нервової системи індивіда вивчається за допомогою
а) опитувальників; б) тестових процедур; в) проєктивних методик; г) вимірювання життєвих установок.
7. Несвідома сфера психіки вивчається за допомогою
а) проєктивних методик; б) опитувальників; в) тестів; г) анкетування.
8. Здібності індивіда досліджуються шляхом
а) вивчення самозвітів; б) тестування; в) несистематизованого спостереження; г) анкетування.

9. Найвищий ступінь надійності та валідності діагностичного інструментарію зазвичай виявляють
а) тести; б) особистісні опитувальники; в) графічні методики; г) анкети з відкритими питаннями.
10. Тестові норми ґрунтуються на показниках
а) середнього арифметичного та дисперсії; б) медіани; в) розмаху даних; г) моди.
11. Якісні, а не кількісні показники лежать в основі норм
а) тестів інтелекту; б) особистісного опитувальників; в) проєктивних методик; г) анкет із закритими питаннями.
12. Графік нормального розподілу даних на графіку відповідає кривій
а) Купера; б) Стьюдента; в) Фішера; г) Гауса.
13. Показники за результатами тестування, які є нижче середнього арифметичного, коректно називають
а) нормальними; б) супернормальними; в) субнормальними; г) ненормальними.
14. Показники за результатами тестування, які є вище середнього арифметичного, коректно називають
а) нормальними; б) супернормальними; в) субнормальними; г) ненормальними.
15. Якщо вибірка відбиває основні характеристики генеральної сукупності досліджуваних, її називають
а) репрезентативною; б) нерепрезентативною; в) рандомною; г) ненормальною.
16. Значення, яке ділить множину значень навпіл, називається
а) модою; б) медіаною; в) середнім арифметичним; г) стандартним відхиленням.
17. Значення, яке у множині значень зустрічається найбільш часто, називається
а) модою; б) медіаною; в) середнім арифметичним; г) дисперсією.
18. Стандартне відхилення обраховується як корінь квадратний з
а) моди; б) медіани; в) середнього арифметичного; г) дисперсії.
19. Різниця між максимальними та мінімальними значеннями у множині значень називається
а) розмахом значень; б) стандартним відхиленням; в) середнім арифметичним; г) дисперсією значень.
20. Тіснота зв'язку між двома рядами даних вимірюється за допомогою
а) середнього арифметичного; б) коефіцієнта кореляції; в) встановлення розмаху значень; г) медіани.

Лекція 7
ЗМІСТ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

1. Вихідний теоретичний концепт і феноменологія досліджуваного явища.
2. Системотворча дефініція досліджуваного явища.
3. Теоретична модель досліджуваного явища.
4. Припущення щодо структурних зв'язків.

Мета: ознайомити з теоретичними передумовами розробки оригінального психодіагностичного інструментарію.

Основні поняття: вихідний концепт, теоретична модель, дефініція, принцип ієрархії, принцип інваріантності, принцип координації та взаємодії, принцип індивідуальної єдності.

§ 1. Вихідний теоретичний концепт і феноменологія досліджуваного явища

Будь-якій діагностичній роботі передує робота теоретична. Власне, психодіагностика, дарма що має своє виразне прикладне значення, передовсім «обслуговує» теорію, підтверджуючи, коригуючи або спростовуючи її положення. Психодіагностика не може проводитися «просто так». В її «послугах» має виникнути нагальна потреба. Психодіагностика повинна стати наступним кроком після теоретичної розробки психологічної проблеми, або «теоретизації предмета дослідження» [26, С. 49].

Кожен психодіагностичний інструмент спрямований на вивчення конкретного феноменологічного поля – психологічного стану, якості, явища, процесу. Розробник ставить перед собою ставить запитання *«Що вивчаємо?»*. Відповідь повинна бути чіткою та вичерпною, у згорнутому варіанті, з визначенням вихідного концепту. **Вихідний концепт** дослідження можна означити як «початкову точку конструювання тесту та наріжний камінь у фундаменті майбутньої будівлі валідності».

Завдання (пункти) психодіагностичного інструмента мають відбивати психологічний феномен у штучно створеній дослідником ситуації. Наприклад, в об'єктивному тесті йтиметься про задачу, яку суб'єкт повинен вирішити (вивчатимуться когнітивні здібності, стратегії і тактики інтелектуальних дій); в опитувальнику – питання і твердження, які стосуватимуться ситуацій, в яких суб'єкт має певним чином відреагувати (актуалізація особистісних рис на підставі декларації індивіда). При цьому необхідно вивчати всі можливі аспекти психологічного феномену, забезпечити змістовну повноту дослідження. У протилежному випадку діагностика виявиться однобічною. Власне, адекватність та повнота змісту забезпечують валідність психодіагностичної методики.

Феноменологія неодмінно повинна об'єктивуватися – в емоційних реакціях, поведінці, думках, способах рішення, часі виконання завдання, виборі правильного рішення з-поміж запропонованих, кількості спроб тощо. Розробник методики ставить перед собою ставить запитання *«Як вивчаємо?»*. Йдеться про набір діагностичних процедур, які релевантно виявлятимуть феномен. Це стає змістом методики, наповнює її завдання. Задача розробника – адекватно зіставити таку об'єктивацію з формою завдань (пунктів). Наприклад, інтелект не може вивчатися шляхом декларацій суб'єкта щодо власного інтелекту у форматі опитувальника, а тільки шляхом виконання комплексу когнітивних завдань різного ступеня складності.

Найбільш важливий момент полягає у тому, що попередньо у розробника повинна існувати *гіпотеза* (припущення, істинність якого вимагає доведення) або *система теоретичних положень*, з яких він виходитиме при складанні діагностичного інструменту. Якщо йдеться про складання особистісного опитувальника, то попередньо повинна існувати розроблена автором або іншими вченими теорія або концепція особистості (її структура, класифікація особистостей). Виходячи з цих положень та змісту теорії, розробник особистісного опитувальника складатиме його пункти, об'єднані у шкали. При цьому шкали відповідатимуть структурним елементам.

§ 2. Системотворча дефініція

Дефініцію можна представити як «коротке визначення змісту якогось поняття» [2, С. 336]. Однак ця скороченість не тотожна спрощеності. В ній мають відбиватися основні *системні властивості поняття*, які вирізняють його з-поміж синонімічних. Авторська дефініція закладає основу для наукової новизни дослідження, що виявляється у системному розумінні досліджуваного феномену, що не виключає чималої кількості уточнень (нюансів). Останнє може бути представлено більш розгорнуто в окремих публікаціях. Користувачі психодіагностичним інструментом мають бути поставлені до відома щодо цього.

Коротше, йдеться про змістовне наповнення центрального поняття в авторському розумінні. Проблема полягає у тому, що існує достатньо велика кількість дефініцій одного й того самого поняття, які можуть різнитися у суті та нюансах. Відтак не кожна теорія чи концепція зможе однаково успішно користатися розробленим психодіагностичним інструментом. Причому мова йде як про класичні сфери дослідження (інтелект, особистість), так і про відносно нові (емоційний інтелект, цінності).

Дефініція і система вихідних теоретичних положень, яка сформульована розробником діагностичного інструменту, повинна вказувати на релевантність його використання. У цьому місці ми вимушені зауважити на певній суперечності: з одного боку, дефініція повинна володіти властивістю наукової новизни (у протилежному випадку це буде явним або прихованим плагіатом на рівні ідеї), а з іншого – її повинні прийняти вже підготовлені фахівці, які підготовлені на іншому теоретико-методологічному матеріалі. Відтак повна релевантність стає недосяжною. До результатів того чи іншого інструменту спеціалісти ставитимуться з деякими «поправками», «теоретичними компромісами».

У зв’язку з цим корисною стає розробка **теоретичної моделі** вихідного концепту. Це дозволить спеціалістам в економному режимі ознайомитися з відмінностями у розумінні

вихідних концептів, частково погодитися з ними чи заперечити їх і вважати неприйнятними для власного користування.

§ 3. Теоретична модель

Будь-яка теорія передбачає можливість її формалізації, що об'єктивується певною моделлю. Неможливість змоделювати теоретичні положення є вагомою ознакою неадекватності теорії [3]. **Наукову теорію** (іншої бути не може) слід розуміти як редукцію випадкових характеристик, ознак і, відповідно, *систематизацію сутнісних характеристик*. Системні характеристики можуть бути представлені у форматі *взаємопов'язаних структурних елементів*. Це може бути представлено як структурно замкнена система елементів (ланок), яка є відкритою для змін.

Теоретичне моделювання передбачає ідеалізацію об'єкта, його заміну копією, яку стає можливо вивчати з теоретичного боку і, як наслідок, планування емпіричних досліджень. Зрозуміло, що теоретична модель психологічного феномену не може змістовно вичерпати оригінал, але до цього варто прагнути, досліджуючи різні його сторони [36].

Таким чином, перед розробником психодіагностичного інструменту постає задача створити таку *структурно-функціональну модель*, яка допоможе оцінити досліджуваний феномен за певною схемою. В ній мають бути представлені основні категорії (структурні елементи) та функціональні зв'язки між ними.

Наприклад, якби І.О. Сікорський більше, як сто років тому запланував розробити психодіагностичний інструментарій для вивчення особистості[1], він міг би спиратися на таку реконструйовану модель (рис. 5). У цій моделі структурно представлені основні чинники, які визначають розвиток особистості, їхні складові, взаємне розташування (субординація), механізми формування індивідуальності [19].

[1] На той час психодіагностика тільки робила перші кроки у розробці тестів інтелекту, а технології розробки особистісних опитувальників не існувало.

<table>
<tr><th colspan="2">Еволюційні рівні психіки</th><th>Групова належність суб'єкта</th><th>Структурні компоненти особистості</th><th colspan="2">Структурні елементи особистості</th><th>Механізми розвитку суб'єкта</th></tr>
<tr><td rowspan="5">Вищий психізм</td><td rowspan="5">Свідоме</td><td rowspan="5">Професія
Суспільно-політичні погляди
Релігійна ідентичність</td><td rowspan="5">Характер</td><td colspan="2">Самосвідомість</td><td rowspan="3">Творча активність</td></tr>
<tr><td colspan="2">Воля як поведінковий акт
Воля як бажання</td></tr>
<tr><td>Розум</td><td>Почуття</td></tr>
<tr><td>Директиви</td><td>Вищі почуття</td><td rowspan="2">Виховання
Навчання</td></tr>
<tr><td>Вільні та складні уявлення</td><td>Душевні стани</td></tr>
<tr><td rowspan="5">Нижчий психізм</td><td rowspan="5">Несвідоме</td><td>Вік
Стать</td><td rowspan="5">Темперамент</td><td>Уявлення як розумовий образ</td><td>Фізичні почуття як емоційний образ</td><td>Генетична детермінація</td></tr>
<tr><td>Відчуття</td><td>Чуттєві відчуття</td><td rowspan="4">Еволюційно-видові особливості</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Нація
Раса</td><td colspan="2">Інстинкти</td></tr>
<tr><td colspan="2">Складні рефлекси</td></tr>
<tr><td colspan="2">Тропізми</td></tr>
</table>

Рис. 5. Теоретична модель особистості у концепції І.О. Сікорського

Власне, структурні елементи (ланки) теоретичної моделі можуть ставати окремими шкалами або факторами діагностичного інструменту, що дозволяє отримати диференційований погляд на досліджуваний феномен. В результаті це може бути представлено як характерологічний (особистісний) профіль.

Теоретична модель можуть мати, наприклад, такі типи структур або включати такі фрагменти структури:

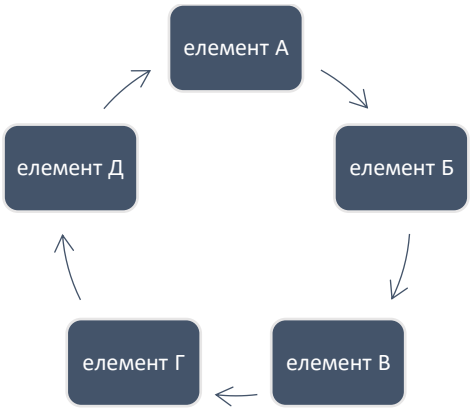

Блочний цикл

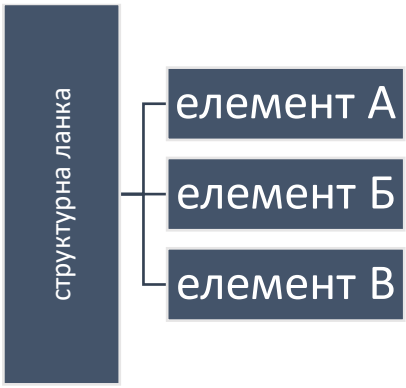

Горизонтальна багаторівнева ієрархія

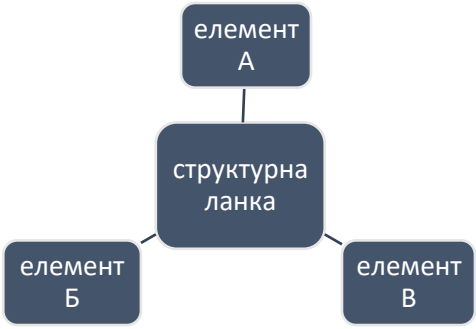

Радіальний кластер

Прикладом класичної моделі може бути така теоретична модель ситуації саморегуляції особистості (рис. 6).

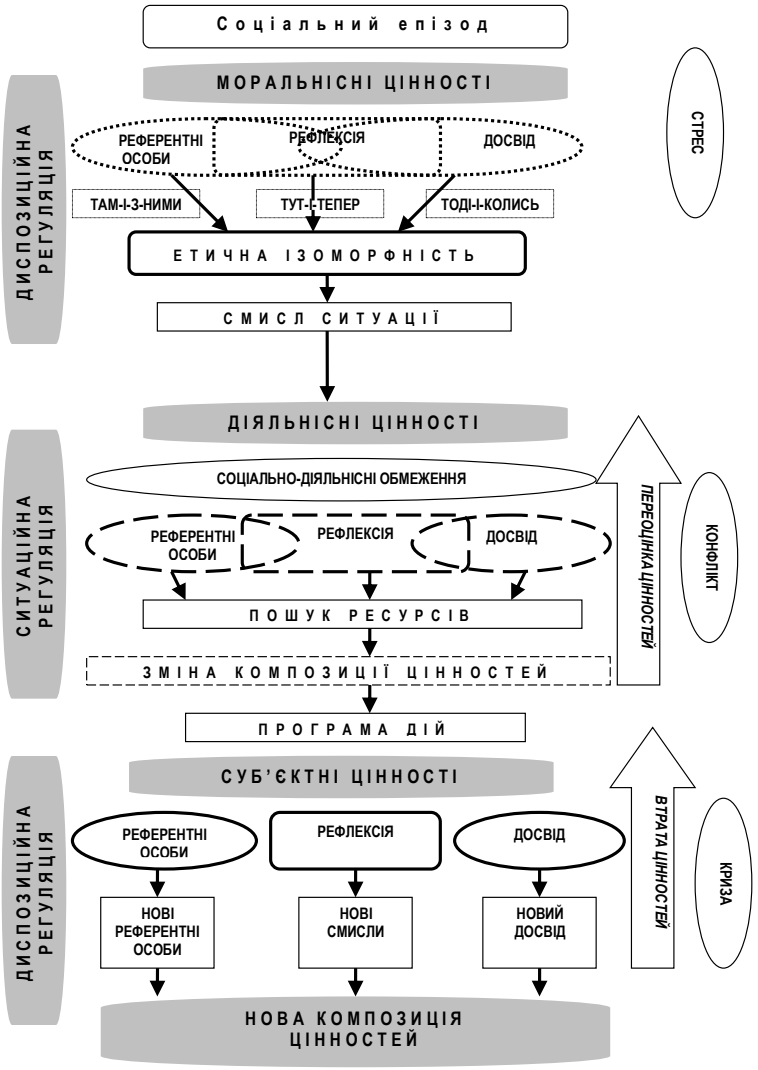

Рис. 6. Теоретична модель ситуаційної саморегуляції

§ 4. Припущення щодо структурних зв'язків

Якщо виокремлення структурних елементів феномену може бути покладене в основу шкал та факторів діагностичного інструменту, то структурні зв'язки – в основу інтерпретації результатів дослідження. Недостатньо лише поміряти вираженість окремих шкал. Їх необхідно показати у взаємних відношеннях, взаємовпливах. Власне, нерівність у вираженні шкал (факторів) вказує на індивідуальні відмінності суб'єкта, його самобутність, а відтак є кінцевою метою психодіагностики. Наприклад, повертаючись до концепції І.О. Сікорського (рис. 5), можна встановлювати, як у того чи іншого індивіда розвинуті вольові, розумові та почуттєві компоненти особистості, які вказують на її типологічні відмінності, співвідношення темпераменту та характеру тощо [30]. А на прикладі теоретичної моделі ситуаційної саморегуляції [20] можемо припускати психодинаміку формування суб'єктних цінностей.

Вивчення структурних зв'язків феномену базується на розумінні *принципів формального аналізу індивідуальності*. Зокрема, це дозволяє отримати відповідь на питання про:

- співвідношення елементів у певному ряду психологічних феноменів (**принцип ієрархії**). Наприклад, вираженість особистісних рис, що вивчаються у низці особистісних опитувальників;
- міру стабільності та змінюваності окремих психічних структур та їхніх елементів (**принцип інваріантності**);
- оптимальність та компенсацію структурних елементів (**принцип координації та взаємодії**);
- інтеграцію, адаптивність та результативність у функціонуванні окремих психічних характеристик (**принцип індивідуальної єдності**).

Кожен із цих принципів може бути закладений в якості основної мети психологічного вимірювання або виявлятися у зв'язку з рештою. Наприклад, для опитувальників провідними стають принципи ієрархії (субординації) і координації та

взаємодії; для об'єктивних тестів – принцип інваріантності; для проєктивних методик – принцип індивідуальної єдності.

Питання та завдання для самоконтролю

Яку інформацію з'ясовуємо, відповідаючи на питання «Що ми будемо вивчати?» та «Як ми будемо вивчатимемо?»
Що називають вихідним концептом діагностичного інструмента?
Яку функцію виконує системотворча дефініція?
Що вирізняє теоретичну модель психологічного феномену з-поміж тривіального реєстру психічних якостей і властивостей?
Яким чином можуть бути використані структурні елементи (ланки) та їхні взаємозв'язки у теоретичній моделі психологічного феномену при розробці діагностичного інструменту?
Якими є провідні принципи формального аналізу психічних феноменів для укладання тестових завдань вимірювання інтелекту, особистісних якостей?

Тести для самоконтролю

1. Дефініція, яка стає початковою точкою розробки діагностичного інструменту – це
а) вихідний концепт; б) гіпотеза; в) наукова новизна; г) надійність методики.
2. Припущення науковця, яке вимагає доведення – це
а) вихідний концепт; б) гіпотеза; в) наукова новизна; г) апробація.
3. Характеристики психологічного феномену, представлені у форматі структурних елементів, які взаємопов'язані та взаємообумовлені, – це
а) система гіпотез; б) реєстр якостей та властивостей; в) теоретична модель; г) наукова новизна.
4. Структурні ланки теоретичної моделі психологічного феномену при розробці діагностичного інструмента можуть бути співвіднесені з
а) пунктами методики; б) надійністю методики; в) інтерпретацією результатів методики; г) шкалами методики.
5. Структурні взаємозв'язки ланок теоретичної моделі психологічного феномену при розробці діагностичного інструмента можуть бути співвіднесені з
а) пунктами методики; б) надійністю методики; в) інтерпретацією результатів методики; г) шкалами методики.

6. Принцип формального аналізу, який вказує на співвіднесення елементів у ряду психологічних феноменів, – це
а) принцип ієрархії (субординації); б) принцип інваріантності; в) принцип координації та взаємодії; г) принцип індивідуальної єдності.
7. Принцип формального аналізу, який вказує на міру змінюваності психічних структур та елементів, – це
а) принцип ієрархії (субординації); б) принцип інваріантності; в) принцип координації та взаємодії; г) принцип індивідуальної єдності.
8. Принцип формального аналізу, який вказує на оптимальність і компенсація структурних елементів, – це
а) принцип ієрархії (субординації); б) принцип інваріантності; в) принцип координації та взаємодії; г) принцип індивідуальної єдності.
9. Принцип формального аналізу, який вказує на інтеграцію, адаптивність і результативність функціонування психічних якостей, – це
а) принцип ієрархії (субординації); б) принцип інваріантності; в) принцип координації та взаємодії; г) принцип індивідуальної єдності.

Лекція 8
ФОРМАТ ПУНКТІВ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

1. Інструкція психодіагностичного інструменту.
2. Формат завдань об'єктивного тесту.
3. Формат пунктів опитувальника.
4. Формат завдань проєктивної методики.
5. Створення пробної версії діагностичного інструменту.

Мета: ознайомити з основними форматами пунктів і завдань психодіагностичного інструментарію.

Основні поняття: інструкція, пункт, завдання, пробна версія методики, робоча версія методики, специфікація тестових завдань, L-дані, T-дані, Q-дані, фактор соціальної бажаності відповідей, установка на крайні відповіді, установка на середні відповіді.

§ 1. Інструкція психодіагностичного інструменту

Перед тим, як укладати тестові завдання, необхідно здійснити специфікацію психодіагностичного інструмента й укласти інструкцію до нього. **Специфікація тестових завдань** полягає у встановленні формальних характеристик діагностичного інструмента. Зокрема, йдеться про:

– тип тестових завдань;
– формат пунктів;
– опис стимульного матеріалу (за потребою);
– склад і кількість шкал (субтестів);
– кількість пунктів для тесту в цілому та кожної зі шкал (субтестів);
– співвідношення змістовних елементів;
– процедура проведення дослідження;
– способи обробки результатів;
– тип стандартизованих показників;
– форма звіту.

Кожна складова специфікації є важливою і взаємопов'язаною з рештою складових. Тип тестових завдань та

формат пунктів зводяться до того, яким чином ми операціоналізуємо психологічну феноменологію. Існують три основних групи (типи) даних, на основі яких можна робити висновки.

L-дані *(Life record data).* Цей тип даних отримується шляхом спостереження за реальною поведінкою суб'єкта та її фіксацією. Сюди належать щоденникові записи, звіти досліджуваного, експертні оцінки спостерігачів. Фіксується частота вияву феномену. Основним інструментальним викривленням є *ефект ореолу*. Його уникнення стає можливим у випадку збільшення кількості джерел отримання інформації (наприклад, достатня кількість експертів). Основна проблема полягає в операціоналізації даних різної модальності, упередженості спостерігача (експерта). Такі дані технічно складно перевести з якісних характеристик у кількісні показники, які можна зіставляти з рештою кількісних показників.

Q-дані *(Questionnaire data)*. Цей тип даних отримується в результаті опитування та самооцінок суб'єкта. З цією метою розробляються особистісні опитувальники, які можуть вимірювати рівень агресивності, тривожності, вмотивованості тощо. Основним інструментальним викривленням є фактор *соціальної бажаності*, який може виявлятися як свідомо, так і несвідомо. Джерелом фактору соціальної бажаності стає сам суб'єкт. З цією метою в опитувальники часто вводять «шкалу неправди», щоби виміряти рівень щирості відповідей. Однак кількісні показники дозволяють порівняно легко складати висновки.

T-дані *(Objective test data)*. Цей тип даних є результатом проведених об'єктивних тестових процедур. Наприклад, йдеться про тести на встановлення типу нервової системи, тести інтелекту. Їхня основна перевага полягає в тому, що результати не викривлюються ані фактором соціальної бажаності (навмисно не покращуються), ані упередженістю дослідника чи експерта.

Зрозуміло, що вибір одного з типів даних має свої переваги та недоліки, а також ступінь релевантності дослідницькій меті. Приміром, T-дані неможливо використовувати для

вимірювання особистісної типології суб'єкта, а Q-дані нерелевантні дослідженню когнітивних здібностей.

Інструкція до виконання тестових завдань повинна формулюватися простими реченнями, когнітивно якомога простіше, містити однозначні та зрозумілі вказівки. Інструкції не мають бути перевантаженими науковими термінами. Зі змісту інструкцію суб'єкт не повинен здогадуватися про дослідницьку мету психодіагностики, надто щодо опитувальників та проєктивних методик, щоби уникнути дії фактору соціальної бажаності.

Інструкція спрямована пояснити досліджуваному суть психологічного випробування й запобігти уточнювальним запитанням досліджуваних. Якщо такі питання виникають, відповіді на них повинні бути теж простими та не наштовхувати досліджуваних на певні відповіді. В окремих випадках слід лише повторити текст інструкції, наголосити на окремих положеннях.

У випадку проведення об'єктивного тесту доцільно продемонструвати приклад виконання завдання або дозволити досліджуваним пройти тренування. Зрозуміло, що попередньо необхідно підготувати низку прикладів, які віддалено або за аналогією пояснюють суть виконуваного завдання [14]. Інструкція може бути скоригована, так само як і завдання діагностичного інструменту, під час проведення пілотажних досліджень. У цьому випадку дослідник орієнтується на частоту питань певного змісту.

§ 2. Формат завдань об'єктивного тесту

Вибір релевантного формату пунктів діагностичного інструментарію повинен бути підкріплений змістовною коректністю сформульованих завдань. Передовсім діагностичні завдання (пункти) повинні бути сформульовані якомога *простіше* і бути зрозумілими респондентам із різним життєвим досвідом, академічною успішністю, тобто вони мають бути толерантними до індивідуальних особливостей тих, хто їх

виконує. Це не означає, разом із тим, що пункти (завдання) мають бути змістовно простими для виконання, що, наприклад, не відповідатиме вимогам валідності тестів інтелекту.

Зрозумілість завдань, разом із тим, не повинна вказувати респонденту на мету дослідження. Це напрочуд важливо у випадку з опитувальниками, позаяк підвищуватиме рівень соціальної бажаності відповідей.

За формою пункти різних типів діагностичного інструментарію матимуть істотні відмінності. Для об'єктивних тестів (до яких ми відносимо також тести інтелекту, психофізіологічні тести, тести професійного відбору) доцільно давати завдання у вигляді певних задач, які необхідно вирішувати (інколи з урахуванням часу та кількості спроб). Важливим аспектом вимірювань є можливість варіювати складність завдань, успішність виконання яких вказуватиме на рівень розвитку тих чи інших когнітивних здібностей, інтелектуальних властивостей. Зокрема, релевантними будуть такі типи задач:

1. Завдання на **вибір правильного варіанту** відповіді з-поміж запропонованих, інколи з кількома правильними відповідями на вищих рівнях складності.
2. Завдання на **аналогії**. Повинна бути одна правильна відповідь з-поміж запропонованих. Йдеться про пошук еквіваленту.
3. Завдання на **співвідношення**. Часто в якості стимульного матеріалу пропонуються геометричні фігури, інші невербальні елементи.
4. Завдання на **відповідність**. Пропонуються два набори даних, які треба правильно між собою зіставити.
5. Завдання на **виключення зайвого**. Цей тип завдань обернений до першого типу: у переліку всі відповіді правильні, крім однієї.
6. Завдання на **послідовність**. У такий спосіб можна вивчати розуміння зв'язків, відношень елементів. Можливий варіант використання невербальних стимулів.

Часто-густо окремі тести використовують лише один тип завдань. Наприклад, Тест інтелекту Дж. Равена (шкала

прогресивних матриць) використовує тільки завдання на послідовність (гомогенність завдань), причому на невербальному абстрактному матеріалі [54; 55]. Натомість Тест інтелекту Д. Векслера вивчає як загальний рівень інтелекту, так окремо досліджує вербальний та невербальний інтелект. Відповідно, завдання є гетерогенними.

§ 3. Формат пунктів опитувальника

Основна проблема при розробці опитувальників полягає у низькій валідності випробування. Зокрема, низьку валідність обумовлюють [14]:

1) установка досліджуваного **погоджуватися** (надто коли питання або твердження є неоднозначними);

2) **фактор соціальної бажаності** відповідей (бажання бути «правильним»);

3) установка на **середні відповіді** типу «не знаю»;

4) установка на **крайні відповіді**;

5) **очевидна валідність** відповідей.

Окрема проблема розробки опитувальників – формування адекватної вибірки досліджуваних та вибірки пунктів діагностичного інструмента. Відповідно, опитувальник вимагає створення *банку тверджень-питань*.

Опитувальники, які спрямовані на вимірювання різних характеристик особистості (емоцій, поведінки, мотивації, цінностей), можуть розроблятися як у форматі питань, так і тверджень. Респонденту належить дати відповідь з-поміж запропонованих або погодитися чи не погодитися з твердженням. У цьому випадку можливі кілька форматів відповіді. Найпростіший – «так» або «ні». Іншими варіантом такого оцінювання може бути «правда» або «брехня», «подобається» або «не подобається».

Можливим є такий варіант відповідей: «так» – «?» – «ні». Знак запитання у цьому випадку може трактуватися як «не знаю», «важко відповісти», «не певен». Однак в інструкції необхідно зазначити, щоби досліджувані по можливості уникали

середньої відповіді, оскільки вона є «привабливою» у ситуації вагання. Втім, оптимальним способом нівелювання цієї проблеми є формулювання так званих трихотомічних завдань з такими варіантами відповідей: «зазвичай» – «інколи» – «ніколи». Іншим варіантом є пропонування розгорнутих відповідей, серед яких досліджуваний повинен обрати потрібну [14].

Більш складними вважаються відповіді «так», «скоріше так», «не знаю», «скоріше ні», «ні». Тобто йдеться про диференціацію відповідей за двома, трьома, п'ятьма або навіть сімома балами. Вища за 7-бальну градація відповідей вважається неефективною, надмірною. Відповіді також можна надаватися у вигляді цифрових балів, причому інколи їх можна зображати у континуумі, на якому респондент ставить відповідні позначки (так звані рейтингові шкали).

Важливо пам'ятати, що для кожного виду завдань існують чіткі специфічні правила їх конструювання, з якими можна ознайомитися у довідниках (наприклад, [14; 45; 47; 51]. Основними взаємопов'язаними принципами конструювання завдань в опитувальниках повинні стати зрозумілість, конкретність, щирість, коректність, вичерпність, однозначність формулювань. Слід уникати двох питань-тверджень, вказівки на частоту дій («як часто…», «я часто…»). Рекомендується формулювати питання-твердження таким чином, щоби вони вказували на поведінкові аспекти психічної активності, а не на думки та почуття: поведінка має чіткий об'єктивний вияв, а думки та почуття часто-густо не об'єктивуються.

З метою виявлення соціально схвалюваних відповідей розробники опитувальників використовують шкалу «неправди». Однак адекватні результати відповідей на ці питання-твердження будуть зміщені у бік низьких показників, а відтак відхилятимуться від графіка нормального розподілу. Підставою для того, щоби не вводити шкалу «неправди», є підтверджена висока валідність опитувальника.

§ 4. Формат завдань проєктивної методики

Завдання для проєктивних методик зазвичай зводяться до однієї дії: вибрати певний стимульний матеріал, намалювати, домалювати, розповісти, зобразити невербальним чином, встановити послідовність. В організаційно-методичному аспекті проєктивні методики виглядають простішими, однак в інтерпретаційному плані є значно складнішими за об'єктивні тести та опитувальники. Наприклад, кольоровий тест Люшера вимагає від діагноста значного досвіду застосування методики [11].

Проєктивні методики можуть мати ключ до інтерпретації результатів (наприклад, малюнкові методики), але зміст тлумачення не є очевидним та однозначним навіть для фахівців. Досить часто існують альтернативні варіанти інтерпретації. Позаяк ключовим моментом є здатність фахівця представляти не окремі характеристики досліджуваного, а, радше, синтетичні, які інтегрують комплекс психологічних характеристик. Це, своєю чергою, вимагає високої теоретичної підготовки розробника проєктивної методики, зокрема у галузі глибинної психології. Прикладом розробки такого методу є комплекс тематичних малюнків, запропонований академіком НАПН України Т.С. Яценко [41].

§ 5. Створення пробної версії діагностичного інструменту

Пробна версія діагностичного інструменту передбачає, що розробник перевірятиме валідність всього банку пунктів (завдань). З цією метою проводяться пілотажні дослідження з використанням порівняно невеликої, проте репрезентативної вибірки респондентів. На цьому етапі відбувається відбір кращих зразків пунктів (завдань), які матимуть пряму сильну кореляцію (внутрішню узгодженість). Власне, саме це відрізняє пробну версію інструменту від робочої. **Робоча версія** – це

вже затверджений реєстр пунктів та завдань, які перевіряються на валідність та надійність діагностичного інструменту.

Зазвичай кількість завдань для пробної версії інструменту *втричі* перевищує ту, яка планується на етапі специфікації. Але подача цих пунктів (завдань) має бути збалансованою. Тобто бажано чергувати порядок пунктів (завдань) різного типу, щоби досліджувані не звикали до одного алгоритму відповідей, що може спотворити результати.

Мета пробної версії психодіагностичної методики – запропонувати певну кількість пунктів, які можуть бути включені у робочу версію діагностичного інструмента.

Питання та завдання для самоконтролю

Схарактеризуйте значення кожної зі складових процедури специфікації психодіагностичного інструмента.

Який тип даних буде більш доречним для складання психологічної біографії видатної постаті?

На підставі якого типу даних можна робити висновки про розвиток здібностей дитини?

Запропонуйте приклади діагностичних завдань з вибором правильної відповіді з-поміж запропонованих для тесту професійного відбору.

Запропонуйте приклади діагностичних завдань за аналогією для тесту інтелекту.

Запропонуйте приклади діагностичних завдань на відповідність та послідовність.

Наведіть приклад питання або твердження, яке може актуалізувати установку на середні та крайні відповіді.

Сформулюйте кілька тверджень, які спрямовані виявляти ступінь щирості досліджуваного (у шкалі «неправди»).

Яку мету переслідує пробна версія діагностичного інструментарію?

Яка мета робочої версії методики?

Тести для самоконтролю

1. Цей тип даних отримується шляхом спостереження або самоспостереження досліджуваного:

а) L-дані; б) Q-дані; в) T-дані; U-дані.

2. Цей тип даних отримується шляхом стандартизованого опитування суб’єкта:

а) L-дані; б) Q-дані; в) T-дані; U-дані.
3. Цей тип даних отримується шляхом об'єктивного тестування:
а) L-дані; б) Q-дані; в) T-дані; U-дані.
4. L-дані виявляються в результаті вивчення
а) експертних оцінок; б) самооцінок в опитувальнику; в) показників об'єктивного тесту; г) проєктивних малюнків дослідженого.
5. Q-дані виявляються в результаті вивчення
а) експертних оцінок; б) самооцінок в опитувальнику; в) показників об'єктивного тесту; г) проєктивних малюнків дослідженого.
6. T-дані виявляються в результаті вивчення
а) експертних оцінок; б) самооцінок в опитувальнику; в) показників об'єктивного тесту; г) щоденників суб'єкта.
7. Ефект ореола стає викривленням
а) L-даних; б) Q-даних; в) T-даних; U-даних.
8. Фактор соціальної бажаності є викривленням
а) L-даних; б) Q-даних; в) T-даних; U-даних.
9. У діагностиці найважче викривити (штучно покращити)
а) L-дані; б) Q-дані; в) T-дані; U-дані.
10. Встановлення формальних характеристик діагностичного інструмента – це
а) валідність завдань; б) надійність завдань; в) специфікація завдань; г) дискримінативність завдань.
11. Правильною є одна відповідь з-поміж запропонованих – це завдання на
а) вибір; б) послідовність; в) відповідність; г) творчість.
12. Зіставлення двох груп даних – це завдання на
а) вибір; б) послідовність; в) відповідність; г) виключення зайвого.
13. Встановлення зв'язків між елементами вивчається за допомогою завдань на
а) вибір; б) послідовність; в) відповідність; г) творчість.
14. Оберненим до завдання на вибір правильної відповіді з-поміж запропонованих варіантів є завдання на
а) виключення зайвого; б) послідовність; в) відповідність; г) творчість.
15. Часті відповіді «не знаю», «не певен» вказують на
а) установку давати крайні відповіді; б) установку давати середні відповіді; в) фактор соціальної бажаності; г) установку погоджуватися.
16. Бажання давати «правильні» відповіді є виявом

а) установки давати крайні відповіді; б) установки давати середні відповіді; в) фактору соціальної бажаності; г) установки погоджуватися.

17. Часті відповіді «так» є проявом

а) установки давати крайні відповіді; б) установки давати середні відповіді; в) фактору соціальної бажаності; г) установки погоджуватися.

18. Шкала «неправди» має на меті виявити відповіді, які обумовлені

а) установкою давати крайні відповіді; б) установкою давати середні відповіді; в) фактором соціальної бажаності; г) установкою погоджуватися.

19. Вже затверджений реєстр пунктів (завдань) має

а) специфікація методики; б) робоча версія методики; в) план методики; г) пробна версія методики.

20. Перевірку на відповідність змісту пунктів пропонує

а) специфікація методики; б) робоча версія методики; в) план методики; г) пробна версія методики.

Лекція 9

ВАЛІДНІСТЬ ТА НАДІЙНІСТЬ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

1. Поняття надійності психологічного вимірювання. Основні чинники надійності.
2. Поняття валідності. Чинники валідності. Методи оцінки валідності.
3. Укладання остаточної версії психодіагностичного інструменту.
4. Стандартизація вибірки.
5. Нормалізація показників.

Мета: ознайомити з умовами досягнення надійності та валідності психодіагностичного інструментарію.

Основні поняття: надійність методики, надійність паралельних форм, метод розщеплення, ретестова надійність, валідність, методи оцінки валідності, внутрішня узгодженість, коефіцієнт кореляції, дисперсія, внутрішня валідність, зовнішня валідність, конкурентна валідність, прогностична валідність, змістовна валідність, конструктна валідність, стандартизація вибірки, нормалізація показників, групові норми, предметно-орієнтовані норми, критеріальні норми, стени, станайни.

§ 1. Поняття надійності психологічного вимірювання. Основні чинники надійності

Найбільш важливими властивостями діагностичного інструментарію є валідність, надійність та дискримінативність. Однак якщо дискримінативність методики була важлива на етапі укладання пунктів (завдань), то надійність та валідність як базові психометричні характеристики вимірюються на етапі затвердження робочої форми психодіагностичного інструменту.

Надійність психодіагностичного інструмента показує, наскільки точними є вимірювання, наскільки узгодженими та

стабільними є результати дослідження у певних проміжках часу. Тобто надійний інструментарій забезпечує стійкі та відтворювані результати.

Надійність методики можна трактувати як

1) відношення дисперсії істинних балів до дисперсії балів, які спостерігаються;

2) квадратну кореляцію між балами, які спостерігаються, та істинними балами;

3) відсутність дисперсії помилки;

4) відсутність кореляції між балами, які спостерігаються, та помилкою.

Відповідно до кожного з таких підходів, розроблені формули обрахунку надійності.

Надійний психодіагностичний інструмент має два фундаментальних значення: 1) вказує на ступінь внутрішньої узгодженості; 2) вказує на ступінь повторюваності результатів (ретестова надійність) [14]. Ці два одночасних показники стають необхідною, але не достатньою умовою валідності психодіагностичного інструмента.

Вимога бути **внутрішньо узгодженим** означає, що окремі шкали та пункти психодіагностичного інструмента пов'язані із загальним результатом дослідження. Разом із тим, висока внутрішня узгодженість неодмінно звужуватиме спектр вивчення психологічного феномена до рівня встановлення окремих його характеристик [42]. Іншими словами, існує думка, що висока внутрішня узгодженість призводить до втрати валідності, адже у такому випадку феномен вивчається не цілісно, а дискретно.

Ретестова надійність показує, наскільки результати дослідження змінилися через певний проміжок часу. Задовільним вважається показник кореляції 0,7 та вище. Щоби не підвищити ретестову надійність штучним чином (і спотворити уявлення про діагностичну цінність інструмента), слід обрати репрезентативну вибірку й уникати близьких у часі повторних досліджень [14]. Вочевидь, мова повинна йти про відстань у кілька місяців.

Розрахунок надійності тесту відбувається за формулою:

$$r_t = 1 - \frac{s_E^{\,2}}{s_X^{\,2}}$$

де S_E^2 – це дисперсія помилкового тестового балу, S_E^2 – дисперсія тестового балу, який спостерігається.

Своєю чергою, помилка вимірювання обраховується таким чином:

$$s_E = s_X\sqrt{1-r_t}$$

Одна з форм вимірювання надійності психодіагностичного інструмента – перевірка **надійності паралельних форм**. З цією метою розробляється альтернативна форма методики, яка за змістом (для опитувальників) та складністю (для об'єктивних тестів) має бути еквівалентна вже розробленій. Як і у випадку з ретестовою надійністю, дослідження проводиться з тією самою вибіркою. Втім, додаткова трудність полягає саме в тому, щоби довести високий ступінь еквівалентності (взаємозамінності) завдань, який, зрозуміло, ніколи не може бути абсолютним. Класичним прикладом використання такого підходу є Шкільний тест розумового розвитку.

Перевага паралельних форм методики полягає у тому, що, по-перше, у такий спосіб можна скоротити час перевірки надійності, адже не треба чекати кілька місяців, щоби здійснити ретест. По-друге, додаткова форма психодіагностичного інструмента може використовуватися без небезпеки тренування досліджуваних та запам'ятовування відповідей. Це буває доречним, наприклад, у випадках надання психологічної допомоги, коли відбувається два незалежних і взаємозамінних вимірювання психологічних характеристик до початку допомоги та після отримання послуг. Мало того, паралельна форма методики може застосовуватися під час надання допомоги для моніторингу психологічного стану клієнта.

Таким чином, використання паралельних форм дозволяє одночасно перевіряти як надійність методики, так і ступінь

взаємозамінності форм. Основний показник у цьому випадку – коефіцієнт кореляції результатів двох форм психодіагностичного інструмента. У цих двох формах має спостерігатися однакова дисперсія помилки, а значить будуть однакові середні та стандартні відхилення.

Недоліком такого підходу стає те, що досягти високого рівня взаємозамінності двох форм вдається зрідка, надто у випадку використання опитувальників. Респонденти все одно можуть засвоювати принципи виконання завдань, зокрема тестових.

Альтернативою перевірки надійності паралельних форм може стати *метод розщеплення*. У цьому випадку тест ділиться на дві рівні частини. Принцип поділу може бути такий: парні – непарні завдання; перша половина – друга половина. Головне, щоби вони були структурно ідентичними (рівномірний розподіл пунктів шкал). Затим вимірюється кореляція між половинами методики. У цьому випадку може використовуватися формула Спірмена-Брауна:

$$r_t' = \frac{2r_t}{1+r_t}$$

де r_t' – виправлений коефіцієнт надійності; r_t – коефіцієнт надійності за половинами розщепленого психодіагностичного інструмента.

Також надійність може вираховуватися за альфою Кронбаха. У такий спосіб відбувається вимірювання розкиду кожного пункту із загальним розкидом даних. Якщо загальний показник менший, ніж розкид показників кожного пункту, значить цей пункт адекватно спрямований на вимірювання феномену. Результат, відповідно, варіюється від 0 до 1.

Слід наголосити, що всі форми визначення надійності діагностичного інструмента не можуть вважатися самодостатніми чи взаємозамінними. Кожна з них відповідає за окрему сторону надійності методики, тож подекуди їхні показники можуть не збігатися. Зокрема, узгодженість внутрішніх форм передує визначенню ретестової надійності. Мало того, друга форма надійності не вивчається без встановлення першої. Так,

можна сказати, що ретестова надійність вказує на часовий фактор збереження внутрішньої узгодженості інструмента.

Необхідно враховувати змістовні аспекти дослідження. Адже існують такі психологічні характеристики, які є більш динамічними утвореннями, а відтак за кілька місяців можуть статися певні зміни, що закономірно позначиться на зменшенні показника ретестової надійності. Іншими словами, слід чітко розрізняти феномени диспозиційного та ситуаційного характеру. Наприклад, до *ситуаційних феноменів*, а відтак більш динамічних, можна віднести настрої, емоційний стан, ціннісно-мотиваційні аспекти розвитку особистості. *Диспозиційними характеристиками* можна вважати екстраверсію та інтроверсію, темпераментальні характеристики суб'єкта.

До слова, у зв'язку з цим постає питання про часову придатність результатів дослідження, необхідність проводити повторне дослідження з метою моніторингу окремих психологічних характеристик. Зокрема, ця проблема постає при масових обстеженнях у закладах освіти. І в цьому аспекті проблема надійності може вступати у певну суперечність з валідністю діагностичного інструмента. Психодіагностична методика може мати низький рівень надійності у тривалих проміжках часу, але при цьому залишатися валідною. Хоча, як зазначалося вище, високий показник надійності є запорукою високого показника валідності.

Ще одним непомітним спершу чинником надійності методики є зміна обставин ретестового дослідження: рівень освітленості, втомленість респондента, наявність додаткових шумів, зміна дослідника, актуальний емоційний стан досліджуваного. Тому рекомендується проводити повторні дослідження у максимально стереотипних умовах. У зв'язку з цим можуть заповнюватися певні анкети, які додатково вказуватимуть на відповідність цих умов.

§ 2. Поняття валідності. Чинники валідності. Методи оцінки валідності

Валідність психодіагностичної методики вказує на те, що діагностичний інструмент вимірює те, що дослідник очікує виміряти. Йдеться про емпіричну відповідність (релевантність) теорії. Це означає, що валідність слід розглядати насамперед відповідно до авторського розуміння психологічного феномену. Однак питання, чи відповідає таке розуміння загальноприйнятому уявленню, лишається відкритим. Низька валідність інструменту автоматично знижує діагностичну та прогностичну цінність методики.

Внутрішня валідність методики вказує на те, як завдання (пункти) пов'язані з теоретичними положеннями, з яких виходить дослідник. Можна також зіставити результати психодіагностичного інструмента з результатами вже розроблених методик.

Зовнішня валідність по суті є очевидною, причому не тільки для розробника, але й для досліджуваних. Хоча в окремих випадках досягти цього ефекту складно чи навіть неможливо, що надто виражено у проєктивних методиках. Назагал методологія проєктивного дослідження збудована на тому, щоби виявляти несвідомі аспекти психіки, які не є очевидними для досліджуваних та навіть для непосвячених фахівців.

Існують різні класифікації встановлення валідності.

Методи оцінки валідності. Встановлення валідності може відбуватися різними шляхами. У психометрії заведено розрізняти таки види валідності:

1. **Конкурентна валідність**. Йдеться про встановлення кореляції між результатами досліджень різних тестових процедур. Зазвичай зіставляють показники з уже розробленими валідними методиками. Втім, це зіставлення не повною мірою є коректним. Адже якщо існує інша задовільна методика, тоді навіщо взагалі розробляти новий психодіагностичний інструментарій? Зрозуміло, що потреба виникає саме тому, що існують деякі відмінності у теоретичних положеннях. Відповідно, не можна вважати, що два психодіагностичних інструментарії

призначені вивчати одне й те саме. Наприклад, якщо вивчатимемо феномен невротизації особистості, то можемо стикнутися з різними шкалами методик (дещо відмінною симптоматикою), дарма що загальний рівень невротизації за методиками може бути ідентичний. Певною альтернативою іншому психодіагнотичному інструментарію можуть стати рейтингові шкали або експертні оцінки. Але й у цьому випадку слід досить виважено підходити до зіставлення результатів [14].

2. **Прогностична валідність**. Йдеться про кореляцію між показниками розробленого психодіагностичного інструмента та певним критерієм у майбутньому (за кілька років). Фактично вивчається правдивість прогнозів поведінки суб'єкта. Назагал прогностична валідність доводить ступінь ефективності оцінки у психодинамічному аспекті, для чого, власне, така оцінка здійснюється. Проте варто розуміти, що помилки у прогнозуванні можуть і не вказувати на відсутність валідності методики, адже суб'єкт розвивається у мінливому соціумі, який може гальмувати формування певних психологічних характеристик або стимулювати їх. У цьому випадку ми повертаємося до проблеми ситуаційної саморегуляції особистості, вивчення ємної проблеми взаємодії особистості та ситуації [20].

Мало того, вибір зовнішній критерій повинен бути адекватний тому, що досліджує методика. Приміром, високі показники інтелектуального розвитку не обов'язково корелюють з «життєвим успіхом», матеріальним добробутом, сімейним благополуччям тощо. З іншого боку, показники нейротизму можуть корелювати з психічними захворюваннями особистості; показники особистісної тривожності – з гіперопікою власних дітей, тривожним розладом тощо.

3. **Змістовна валідність**. Йдеться про охоплення завданнями методики всіх областей досліджуваного явища. Зазвичай застосовується тільки в об'єктивних тестах, де очевидним, природним є зв'язок між завданням та феноменом, який вивчається. Про наявність змістовної валідності можуть судити навіть респонденти або неспеціалісти.

4. **Конструктна валідність**. Цей тип валідності інтегрує властивості решти типів, оскільки йдеться про здатність методики повно й цілісно описати той конструкт, який досліджується. Можна сказати, що властивість методики емпірично підтверджувати чи спростовувати теоретичні положення, які висуваються розробниками. Конструктна валідність спрямована на те, щоб орієнтуватися не на один, а одразу на кілька критеріїв валідності методики. Йдеться про накопичення валідності з різних джерел [44].

Втім, центральним все-таки лишається питання пошуку критерію валідності психодіагностичного інструмента. Саме це показує як пов'язані між собою показники методики з об'єктивно наявними показниками. У цьому випадку постає питання про адекватний вибір зовнішнього критерію, який має бути співмірним із показниками розробленого психодіагностичного інструмента.

Можна виокремити три типи основних критеріїв визначення валідності методики:

1) *об'єктивний критерій* (кількість виконаної за певний час роботи);

2) *проєктивно-рефлексивний критерій* (суб'єктивна обмеженість відповідей власним досвідом досліджуваного);

3) *критерій фізіологічного впливу* (певні показники фізичного стану досліджуваного).

Додатковими чинниками валідності вже розробленого психодіагностичного інструментарію можуть стати:

1. *Кваліфікація та досвід спеціаліста*, який проводить дослідження. Надто це стосується проєктивних методик, які є достатньо відкритими для інтерпретації результатів, обговорення процесуальних питань. Найменш залежними від цього чинника валідності є об'єктивні тести.

2. *Ставлення досліджуваного* до виконання завдань методики. Найбільш вразливою при цьому є валідність опитувальників, позаяк це може об'єктивуватися у факторі соціальної бажаності відповідей. Навіть високий рівень мотивації не гарантує, а зумовлює дію цього фактору. Менш вразливими знову стають об'єктивні тести, які по суті є відкритими

змаганнями. Високий рівень вмотивованості сприяє їхній валідності.

3. *Фізіологічний стан досліджуваного*, рівень його стомлення, соматичного здоров'я. Багато тестових завдань вимагають зосередженості, здатності рефлексувати, здійснювати продуктивну інтелектуальну діяльність.

Дослідник щоразу повинен враховувати ці чинники у комплексі, отримувати від досліджуваних адекватний зворотний зв'язок.

§ 3. Укладання остаточної версії психодіагностичного інструменту

Остаточна, завершена версія психодіагностичного інструмента передбачає можливість стандартизації методики. Йдеться насамперед про отримання певних норм. Норми необхідні для того, щоби перевести отримані «сирі» бали у стандартні і порівнювати їх. Однак це робиться, якщо методику планують використовувати у прикладній діяльності; для суто наукових цілей стандартизація зазвичай не є обов'язковою [14]. Назагал стандартизація дозволяє коректно порівнювати досліджуваних, тобто визначати їхнє унікальне місце на графіку нормального розподілу або відповідності певним соціокультурним нормам.

Стандартизація методики передбачає чітке визначення її мети. Зазвичай вона є суто практичною – визначення стану розвитку певного психологічного феномену, отримання рейтингового показника, прогнозування розвитку тощо. Встановлення норм допомагає адекватно оцінити отримані «сирі» показники та робити висновки, які статистично підтверджуються.

У психометричній літературі виокремлюють:

– *групові норми*, які показують ієрархічне (відносне) розташування дослідженого у певній стандартизованій вибірці за віковим, статевим, соціальним критерієм тощо;

– *предметно-орієнтовані норми*, які вказують на якісно-кількісні показники виконаних завдань у тестах досягнень (із залученням експертів);

– *критеріальні норми*, які вказують на очікуваний результат діяльності за певними критеріями (з розробкою таблиць очікувань).

Ці види норм можуть бути інтегровані в інтерпретацію результатів дослідження як самостійно, так і можуть бути представлені у комплексі.

Стандартизація діагностичного інструментарію проходить кілька послідовних етапів:

I. Формування репрезентативної вибірки.

II. Емпірична (експериментальна) процедура встановлення стандартів.

III. Вибір способу переходу до норм.

§ 4. Стандартизація вибірки

Питання стандартизації вибірки у психометрії не вирішується однозначно. З метою зменшення стандартної погрішності рекомендується проводити дослідження не менше, як із 500 особами; щоби говорити про певну норму у загальній популяції (наприклад, у ситуації об'єктивного тестування), необхідна вибірка у 10 000 осіб [14]. Слід зважати на склад конкретної вибірки, яка подекуди не може бути великою: наприклад, коли йдеться про нечисленні професійні групи, а самі дослідження є вузькоспеціалізованими. Тому заведено вважати, що репрезентативність вибірки важливіша за її величину, хоча й величина, безперечно, не може бути проігнорована. Європейська федерація психологічних асоціацій (EFPA) висуває вимогу щодо мінімальної вибірки стандартизації у 150 осіб; при цьому чіткої верхньої межі не існує.

Найскладніше розробляти психодіагностичний інструментарій для загальної популяції. У цьому випадку формування вибірки передбачає стратифікацію досліджуваних за певними категоріями (стать, вік, майновий статус, освіта тощо). Це,

своєю чергою, вимагає знання пропорцій загальної популяції – відсоткової представленості тієї чи іншої категорії, перетини категорій. Останнє обумовлює суттєво зростання груп досліджуваних, що має відбиватися в анкетних даних, які передують дослідженню. Тому рекомендується зосередитися саме на тих ознаках (категоріях) стратифікації, які будуть найбільш значущими. Їх можна виокремити, спираючись на теоретичні положення та практичне спрямування психодіагностичного інструмента.

Об'єктивні тести бувають досить чутливими до різних вибірок. Наприклад, тест інтелекту. Тестові норми у цьому випадку залежать від вікової специфіки, причому подекуди на рівні років та місяців досліджуваних (тест інтелекту Д. Векслера). Тому норми представлені за окремими групами досліджуваних, яких для стандартизації тесту потрібно набрати не менше, як 150 осіб. Відтак збільшення категорій та, відповідно, груп досліджуваних автоматично збільшує загальну вибірку.

У випадку, якщо не вдається охопити стандартизацією всі необхідні групи, розробники методики чітко зазначають, яка вибірка стала основою стандартизації. Це необхідно документально зазначити, щоби фахівці, які користатимуться психодіагностичною методикою, розуміли, для якої вибірки отримані результати стануть валідними та надійними.

§ 5. Нормалізація показників

Нормалізація даних відбувається у випадку, якщо є відхилення від графіка нормального розподілу даних або самі пункти таким чином сформульовані, що зумовлюють відхилення (часто в особистісних опитувальниках). Однак нормалізація показників психодіагностичного інструмента може виявитись складною задачею. Це пов'язано з багатьма чинниками. Наприклад, якщо шкали містять різну кількість пунктів (завдань), їх належить коректно порівнювати між собою. Наприклад, Карта спостереження Д. Стотта спрямована на

вивчення емоційних та поведінкових аспектів шкільної дезадаптації. В ній містяться 16 симптомокомплексів, але кожен симптомокомплекс має різну кількість симптомів (від 3 до 15). Тому єдиного кількісного ключа до інтерпретації не існує, а кожна шкала інтерпретується окремо.

З метою коректного зіставлення шкал пропонуються різні математичні способи перетворення так званих сирих балів на нормативні показники. Найпростіший спосіб – підрахунок **процентилів** за формулою: $n(x \leq X)/N*100$, де $n(x \leq X)$ – число досліджуваних, які отримали бал не менше числа X, X – кількість балів, який отримав досліджуваний, а N – число всіх досліджуваних. Для зручності проведення розрахунків результати досліджуваної вибірки ранжують. Однак при цьому варто пам'ятати, що у такому випадку дослідник отримає відносні показники та не зможе робити висновки про істинні відмінності між досліджуваними.

Більш інформативним є **стандартний** спосіб, коли відбувається вимірювання ступеня відхилення від середнього показника. При цьому в тестових процедурах слід орієнтуватися на збереження графіку нормального розподілу даних.

Нормалізація показників може відбуватися шляхом переведення «сирих» балів у **станайни** та **стени** за спеціальною математичною процедурою. Станайни ще називають «9-тибальною шкалою» або «стандартною дев'яткою», а стени – «10-тибальною шкалою» або «стандартною десяткою».

Питання та завдання для самоконтролю

На які властивості психодіагностичного інструмента вказує низький рівень надійності?

Яким чином вимірюється надійність методики?

Яке фундаментальне значення має надійність для розробки психодіагностичної методики?

З якою метою вимірюють ретестову валідність психодіагностичного інструмента?

Які переваги та недоліки вимірювання надійності паралельних форм методики?

Поясніть суть методу розщеплення тесту при вивченні надійності психодіагностичного інструмента.

Які чинники впливають на рівень надійності психодіагностичного інструмента?
Чим валідність тесту відрізняється від надійності?
У чому полягають відмінності між внутрішньою та зовнішньою валідністю психодіагностичної методики?
Яким чином вимірюється конкурентна валідність психодіагностичної методики?
У чому цінність прогностичної валідності психодіагностичної методики?
Що відрізняє змістовну та очевидну психодіагностичної валідність?
Охарактеризуйте основні чинники валідності психодіагностичної методики.
Яка практична мета стандартизації діагностичного інструмента?
Яким чином здійснюється формування предметно-орієнтованих норм психодіагностичної методики?
Опишіть послідовність етапів стандартизації психодіагностичного інструментарію.
Схарактеризуйте основні вимоги до формування стандартизації вибірки.

Тести для самоконтролю

1. Здатність тесту демонструвати точні та стабільні результати –
а) валідність; б) надійність; в) дискримінативність; г) стандартизація.
2. Здатність тесту виявляти відмінності між випробовуваними –
а) валідність; б) надійність; в) дискримінативність; г) стандартизація.
3. Ступінь внутрішньої узгодженості пунктів методики вказує на
а) валідність; б) надійність; в) дискримінативність; г) стандартизацію.
4. Ступінь повторюваності результатів дослідження – це
а) ретестова надійність; б) очевидна валідність; в) змістовна валідність; г) надійність паралельних форм.
5. Ступінь відповідності результатів дослідження взаємозамінних варіантів методики – це
а) ретестова надійність; б) очевидна валідність; в) змістовна валідність; г) надійність паралельних форм.
6. Альтернативою вимірювання надійності паралельних форм психодіагностичної методики є
а) метод фальсифікації тесту; б) метод дискримінації тесту; в) метод розщеплення тесту; г) метод подвоєння тесту.

7. Ретестова надійність психодіагностичного інструмента вивчає його

а) віковий фактор; б) ситуаційний фактор відповідей; в) часовий фактор внутрішньої узгодженості пунктів; г) статевий фактор.

8. Зв'язок із теоретичними положеннями розробленої психодіагностичної методики вказує на

а) внутрішню валідність; б) зовнішню валідність; в) надійність; г) дискримінативність.

9. Очевидність застосування психодіагностичного інструмента вказує на

а) внутрішню валідність; б) зовнішню валідність; в) надійність; г) дискримінативність.

10. Показник кореляції різних тестових процедур вказує на

а) конкуретну валідність; б) очевидну валідність; в) змістовну валідність; г) прогностичну валідність.

11. Показник кореляції розробленої психодіагностичної методики та певним критерієм у майбутньому вказує на

а) конкуретну валідність; б) очевидну валідність; в) змістовну валідність; г) прогностичну валідність.

12. Найбільш інтегральним типом валідності є

а) конкурентна валідність; б) очевидна валідність; в) змістовна валідність; г) конструктна валідність.

13. Кваліфікація і досвід фахівця є найбільш вагомим фактором валідного використання психодіагностичного інструмента для

а) тесту інтелекту; б) психофізіологічного тесту; в) особистісного опитувальника; г) проєктивної методики.

14. Фактор соціальної бажаності справляє найбільший вплив на отримання валідних результатів

а) тесту інтелекту; б) психофізіологічного тесту; в) особистісного опитувальника; г) проєктивної методики.

15. Кількість продукції, виробленої за певний час, є

а) об'єктивним критерієм валідності; б) проєктивно-рефлексивним критерієм валідності; в) критерієм фізіологічного впливу; г) критерієм випадковостей.

16. Суб'єктивна обмеженість відповідей досліджуваного є

а) об'єктивним критерієм валідності; б) проєктивно-рефлексивним критерієм валідності; в) критерієм фізіологічного впливу; г) критерієм випадковостей.

17. Фізичний стан досліджуваного є

а) об'єктивним критерієм валідності; б) проєктивно-рефлексивним критерієм валідності; в) критерієм фізіологічного впливу; г) критерієм випадковостей.

18. Цей тип валідності визначається на основі співвіднесення результатів тесту із зовнішнім (щодо до тесту) критерієм:

а) критеріальна валідність; б) змістовна валідність; в) зовнішня валідність; г) конструктна валідність.

19. Мінімальний прийнятний розмір вибірки стандартизації становить:

а) 300 респондентів; б) 100 респондентів; в) 150 респондентів; г) 250 респондентів.

20. Стандартизація об'єктивного тесту зорієнтована на

а) графік нормального розподілу даних; б) практичну значущість методики; в) достатню кількість завдань; г) вибір валідних завдань методики.

21. Ієрархічне розташування досліджуваного у загальній вибірці досліджуваних показують

а) предметно-орієнтовані норми; б) групові норми; в) критеріальні норми; г) норми академічної успішності.

22. Експерти допомагають визначити

а) предметно-орієнтовані норми; б) групові норми; в) критеріальні норми; г) норми академічної успішності.

23. Переведені «сирі» бали тесту у стандартні за допомогою дев'ятибальної шкали називають

а) станайнами; б) стенами; в) процентилями; г) медіаною.

24. Переведені «сирі» бали тесту у стандартні за допомогою десятибальної шкали називають

а) станайнами; б) стенами; в) процентилями; г) медіаною.

25. Перевагою електронного варіанту психодіагностичного інструмента є

а) стан монотонії; б) брак емоційної взаємодії з діагностом; в) неможливість фіксувати додаткові реакції досліджуваного під час виконання завдань; г) економія часу при кількісній обробці результатів.

26. Недоліком електронного варіанту психодіагностичного інструмента є

а) стан монотонії; б) брак помилок при кількісній обробці результатів; в) можливість обмежувати час виконання завдань; г) економія часу при кількісній обробці результатів.

Список використаних джерел

1. Бине А., Симоне Т. Методы измерения умственной одаренности : сборник статей / пер. А. Ельштейн ; под редакцией С.Л. Рубинштейна. Киев : Государственное Издательство Украины, 1923. 179 с.
2. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Методика та організація досліджень із психології: навч. пос. для студ. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 360 с.
3. Братко А. А., Волков П. П., Кочергин А.Н., Царегородцев Г.И. Моделирование психической деятельности. Москва: «Мысль», 1969. 198 с.
4. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психологической диагностке. Киев : Наукова думка, 1989. 200 с.
5. Вундт В. Основы физиологической психологии. Т. 1. О телесных основах душевной жизни. Развитие формы центральных органов и ход нервных проводящих путей. Физиологическая функция центральных частей / пер. под редакцией А. А. Крогиуса, А. Ф. Лазурского и А. П. Нечаева. Санкт-Петербург : Типография П. П. Сойкина, 1880. 470 с.
6. Гальтон Ф. Наследственность таланта. Её законы и последствия / пер. с англ. Санкт-Петербург, 1875. 270 с.
7. Галян І. М. Психодіагностика: навчальний посібник / 2-ге вид., стереотип. Київ : Академвидав, 2011. 464 с.
8. Гобчанский И. Опытная психология. В двух частях / 2-е изд., испр. и доп. С.-Петербург : Издание К. Л. Риккера, 1901. 271 с.
9. Голубинский Ф. А. Умозрительная психология. Москва : В Университетской типографии (Катов и К˚), 1871. 142 с.
10. Горбунова В. В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях : навчальний посібник. Житомир, 2005. 94 с.
11. Джос В. В. Практическое руководство к тесту Люшера. Кишенев : Периодика. 1990. 175 с.
12. Заболотний С. М. Психодіагностика як засіб професійного відбору персоналу Державної прикордонної служби України : автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд. псих. наук: 19.00.09 / Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького Хмельницький, 2011. 22 с.
13. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.

14. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов. Введение в психометрическое проектирование. Киев, 1994. 283 с.
15. Климчук В. О. Математичні методи в психології : навчальний посібник. Для студентів психологічних спеціальностей. Київ : Освіта України, 2009. 288 с.
16. Климчук В. О. Психологічна деонтологія: етичні кодекси. Хрестоматія. Київ : МАУП, 2005. 88 с.
17. Концепти психологічної діагностики: від типології до класифікації методик. *Психологічні засади розвитку психодіагностики та корекції особистості в системі неперервної освіти. Науковий вісник КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти» [за наук. ред. М.І. Томучка]. Збірник мат. ІІ Подільської науково-практичної конференції*. Вінниця : ТОВ «Віндрук», 2017. Випуск № 1 (14). С. 173–177.
18. Мазяр О. В. Диференціальна психологія: модульний курс : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2017. 284 с.
19. Мазяр О. В. Концептуалізація проблеми обдарованості у працях І. О. Сікорського : автореф. дис. … канд. псих. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2013. 18 с.
20. Мазяр О. В. Особливості ситуаційної саморегуляції творчо обдарованої особистості. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 237–242.
21. Мазяр О. В. Психологічний експеримент І. О. Сікорського. *Прикладні аспекти психології особистісного зростання : збірник наукових праць студентів та викладачів*. Випуск 1 / за ред. Л. П. Журавльової, Н. Ф. Портницької, Ю. Ю. Дем'янчук. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2015. С. 33–35.
22. Мазяр О. В. Сікорський в історії психології та історія психології про Сікорського. *Практична психологія та соціальна робота.* 2014. № 2. С. 75–78.
23. Мазяр О. В., Фещук В. В. Основи психометрики: методичні рекомендації для підготовки до навчальних занять здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 053 Психологія. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2022. 110 с.
24. Нікітчук У. І. Психологічне тестування: навч.-метод. посіб. Острог: Видвонац. ун-ту Остор. Акад., 2015. 119 с.
25. Общая психодиагностика / под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. Москва: МГУ, 1987. 304 с.
26. Основи психології : підручник / під ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця ; [вид. 6-те, стереотип.]. Київ: Либідь, 2006. 618 с.

27. Панченко Л. В. Психодіагностика професійної адаптації технічного персоналу в умовах хімічного виробництва : автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд. псих. наук: 19.00.03 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2009. 20 с.
28. Полудьонна Н. С. Психодіагностика індивідуально-типологічних властивостей майбутніх працівників оперативних підрозділів міліції : автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд. псих. наук: 19.00.06 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2009. 19 с.
29. Самошкіна Л. М., Лазаренко В. І. Психодіагностика: навчальний посібник. Донецьк : РВВ ДНУ, 2001. 44 с.
30. Сикорский И. А. Всеобщая психология с физиогномикой в иллюстрированном изложении. Киев : Типография С. В. Кульженко, 1912. 770 с.
31. Сикорский И. А. Даровитость и талантливость в свете объективного исследования по данным психофизиологических коррелятивов. Киев : Тип. С. В. Кульженко, 1912. 30 с.
32. Сикорский И. А. Об изменении характера и мимики при слабоумии (алкогольного происхождения) с 6 фототипическими таблицами. *Вопросы нервно-психической медицины.* 1902. № 7. С. 122–140.
33. Сикорский И.А. Физиогномика и физическое состояние пьяниц. *Вопросы нервно-психической медицины*. 1896. № 1. С. 28–80.
34. Сургунд Н. А. Психодіагностика професійної придатності майбутнього практичного психолога : автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд. псих. наук: 19.00.07 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2004. 22 с.
35. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики: навчальний посібник. Київ : Главник, 2006. 144 с.
36. Тюхтин В. С. О природе образа (психическое отражение в свете идей кибернетики). Москва : Государственное издательство «Высшая школа», 1963. 123 с.
37. Шамлян К., Кліманська М. Проективні методи дослідження особистості : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 456 с.
38. Эббингауз Г. Основы психологии / пер. с нем. Г. А. Котляра; под ред. В. С. Серебреникова, Э. Л. Радлова. Санкт-Петербург : «Общественная польза», 1912.
39. Яценко Т. В. Діагностика психічного розвитку дітей дошкільного віку : методичний посібник. Кременчук, 2011. 84 с.

40. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2006. 382 с.
41. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції : навчальний посібник. Київ : Либідь, 1996. 264 с.
42. Cattell R.B., Kline P. The Scientific Analysis of Personality and Motivation. New York : Academic Press, 1977. 799 p.
43. Coolican H., Kelly O. Research Methods in Psychology. Oxford University Press, 2014. 416 p.
44. Cronbach L.J. Essentials of psychological testing. New York : Harper & Brothers, 1949. 475 p.
45. Dowing S.M. Twelve steps for effective test development. *Handbook of test development* / ed. by S. M. Dowing, T. M. Haladyna, 2006. P. 3–25.
46. Fechner G. Th. Revision der hauptpuncte der psychophysik. Leipzig : Breitkopf und Härtel, 1882. 426 p.
47. Furr M. Scale Construction and Psychometrics for Social and Personality Psychology. SAGE Publications Ltd., 2011. 160 p.
48. Galton F. Correlations and their measurement chiefly from anthropometric data. *Nature*. 1889. № 39. P. 239.
49. Galton F. Grades and deviates. *Biometrika*. 1907. № 5. P. 400–406.
50. Galton F. The most suitable proportion between the values of first and second prizes. *Biometrika.* 1902. № 1. P. 385–399.
51. Haladyna T. M., Dowing, S. M. A taxonomy of multiple-choice items-writing rules. *Applied Measurement in education*. 1989. № 1. P. 37–50.
52. Lane S. Handbook of Test Development. Routledge, 2015. 692 p.
53. Meyer G. J., Finn S. E., Eyd L. D., Kay G. G., Moreland K. L., Dies R. R., etal. Psychological testing and psychological assessment: A review of evidencean dissues. *American Psychologist*. 2001. № 56. P. 128–165.
54. Raven J. The Raven Progressive Matrices: A Review of National Norming Studies and Ethnic and Socioeconomic Variation Within the United States. *Journal of Educational Measuremen*. 1989. № 26 (1). P. 1–16.
55. Raven J. The Raven's progressive matrices: change and stability over culture and time. *Cognitive Psychology*. 2000. № 41(1). P. 1–48.
56. Weiner I. B. Assessment psychology. Handbook of Psychology / D. K. Freedheim (Ed.). 2003. Vol. 1 History of Psychology. Hoboken, NJ : JohnWiley & Sons. P. 279–302.

МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНОГО ТА ЛАБОРАТОРНОГО КУРСУ

Модуль 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ

ТЕМА 1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ

Практичне заняття № 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

Мета: поглибити розуміння методологічних відмінностей психодіагностичного інструментарію.

Дайте відповіді на теоретичні питання:

1. Зміст поняття «психологічна діагностика».
2. Основні класифікації психодіагностичних методів.
3. Методологічні особливості об'єктивних тестів.
4. Методологічні особливості опитувальників.
5. Методологічні особливості проєктивних методик.

Виконайте практичне завдання. Визначте методологічні засади власного науково-психологічного дослідження у межах кваліфікаційної роботи. Підберіть методи власного науково-психологічного дослідження у межах кваліфікаційної роботи. Визначте їхнє призначення, діагностичні можливості та обмеження за феноменологією, статевовіковими показниками тощо.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Сплануйте емпіричне або експериментальне дослідження, відповідно до предмету, мети та гіпотези кваліфікаційної роботи. Визначте джерела отримання емпіричних або експериментальних показників (тип діагностичного інструменту): дані об'єктивних тестових процедур, структурованих самоописів в опитувальниках чи проєктивних методик.

Заплануйте, яким чином ці дані будуть операціоналізовані: чи здійснюватиметься конктент-аналіз в ході експериментального дослідження, чи встановлюватиметься відсоткове співвідношення в умовах емпіричного дослідження, чи здійснюватиметься кореляційний аналіз отриманих даних.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Презентуйте предмет, мету та гіпотезу дослідження.
2. Чітко визначте дані, які будуть релевантні поставленим завданням.
3. Обґрунтуйте свій вибір: чому саме дані саме такого типу інструментарію будуть релевантними, яким чином вони будуть операціоналізовані.
4. Назва діагностичного інструмента.
5. Діагностичні можливості інструмента.
6. Діагностичні обмеження інструмента.

Час самостійної роботи: 5 годин.

Лабораторне заняття 1
ДІАГНОСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета: сформувати навички використання скринінгових опитувальників.

Виконайте практичне завдання. Проведіть опитування за методикою «Сильні сторони і труднощі» (для дітей віком 4-16 років).

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Скринінгове опитування «Сильні сторони і труднощі» проводиться з експертами (батьками або вчителями). Опитувальник містить 26 питань, на які треба відповідати за трьохбальною шкалою. Відповіді аналізуються за п'ятьма кластерами.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Бланк відповідей.
2. Бланк заповнений фахівцем.
3. Висновок, або психологічний діагноз.

Час самостійної роботи: 5 годин.

Тема 2. Технологія діагностичного процесу, аналітика й інформування

Лабораторне заняття 2
ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета: сформувати навички використання скринінгових опитувальників.

Виконайте практичне завдання. Проведіть опитування за методикою «Опитувальник симптомів розладу дефіциту уваги та гіперактивності у дітей та підлітків NICHQ Vanderbilt» (скорочена форма).

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Скринінгове опитування «Опитувальник симптомів розладу дефіциту уваги та гіперактивності у дітей та підлітків NICHQ Vanderbilt» проводиться з експертами (батьками або вчителями). Опитувальник містить 28 тверджень, на які треба відповідати за п'ятибальною шкалою. Відповіді аналізуються за двома кластерами.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Бланк відповідей.
2. Бланк заповнений фахівцем.
3. Висновок, або психологічний діагноз.

Час самостійної роботи: 8 годин.

Тема 3. Відбір методів психологічної діагностики

Практичне заняття 2
МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Мета: сформувати навички використання скринінгових досліджень.

Дайте відповіді на теоретичні питання:

1. Методи психодіагностики емоційної складової психічного здоров'я.

2. Методи психодіагностики когнітивної складової психічного здоров'я.

3. Методи психодіагностики поведінкової складової психічного здоров'я.

Виконайте практичне завдання. Сплануйте власне психологічне дослідження, зазначивши психодіагностичні методи, особливості вибірки (статевовікові, професійні та інші важливі ознаки), організаційні аспекти (груповий чи індивідуальний характер дослідження, паперовий чи електронний формат), особливості зіставлення результатів дослідження (які вибірки зіставлятимуться). Встановіть процесуальні труднощі у проведенні власного науково-психологічного дослідження в межах кваліфікаційної роботи.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. На цьому етапі необхідно чітко визначитися з вибіркою: окреслити коло осіб, які будуть відібрані для дослідження. Необхідно врахувати низку критеріїв, за якими відбуватиметься відбір учасників дослідження, його формат, характер аналізу результатів. Доцільним буде знайти першоджерело, де опубліковано методологічні засади використання діагностичного інструмента. Зазвичай у таких джерелах вказується призначення методики, з ким вона проводилася, а також зазначаються обмеження, рекомендації.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Предмет дослідження та назва діагностичного інструмента.
2. Критерії відбору учасників дослідження:
   - вік;
   - стать;
   - професійна приналежність;
   - рівень освіти.
3. Формат дослідження
   - індивідуальний, груповий чи змішаний;
   - паперовий чи електронний.
4. Результати дослідження яких груп досліджуваних зіставлятимуться?
5. Можливі труднощі.
6. Шляхи нівелювання труднощів.

Час самостійної роботи: 5 годин.

Лабораторне заняття 3
ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета: сформувати навички діагностики травматичної події.

Виконайте практичне завдання. Проведіть опитування за методикою PDS5.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Оберіть досліджуваного, який гіпотетично отримав психічну травму. Проведіть з ним низку опитувань. Спробуйте узагальнити отримані дані.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Бланк відповідей.
2. Висновок, або психологічний діагноз.

Час самостійної роботи: 5 годин.

ТЕМА 4. УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Практичне заняття 3
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТА ЗВІТНІСТЬ
ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета: сформувати навички інтерпретації психологічних досліджень.

Дайте відповіді на теоретичні питання:

1. Загальна схема аналізу результатів.
2. Алгоритм кількісної обробки даних.
3. Критерії складання висновків.
4. Розробка електронної програми обробки даних.

Виконайте практичне завдання. Розробіть електронний варіант психодіагностичної методики, яка буде використана в ході дослідження в межах кваліфікаційної роботи.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Якщо основними методиками є опитувальники, доцільно їх представити у гугл-формі. Надайте посилання на розроблену гугл-форму опитувальника.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Посилання на гугл-форму опитувальника.

Час самостійної роботи: 5 годин.

Лабораторне заняття 4
ПІДГОТОВКА ВИСНОВКІВ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СКРИНІНГУ

Виконайте практичне завдання. Проведіть опитування за методиками PSS-sr та PCL-5.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Оберіть досліджуваного, який гіпотетично міг отримати психічну травму чи звертається з таким запитом. Проведіть з ним низку скринінгових опитувань (за методиками PSS-sr або PCL-5). Спробуйте узагальнити отримані дані та представити їх у форматі загальну висновку. Запропонуйте рекомендації за результатами дослідження.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Бланк відповідей.
2. Висновок, або психологічний діагноз.
3. Рекомендації за результатами дослідження.

Час самостійної роботи: 5 годин.

Тема 5. Психометрика як прикладна дисципліна

Практичне заняття № 4
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПСИХОМЕТРИКИ

Мета: ознайомитися з колом теоретичних і прикладних завдань психометрії та розробити теоретичну модель досліджуваного явища.

Дайте відповіді на теоретичні питання:

1. Спостережувані та неспостережувані психічні характеристики.
2. Поняття психодіагностичного інструментарію.
3. Шкала як структурна одиниця діагностичного інструментарію.
4. Поняття нормального розподілу даних, середнього арифметичного, дисперсії та стандартного відхилення.

Виконайте практичне завдання. Розробіть теоретичну модель досліджуваного явища у межах дипломної роботи. Визначте, яку вузлову частину припущення (теоретичної моделі) існує потреба емпірично дослідити. Встановіть, які діагностичні процедури вже розроблені. У взаємодії з науковим керівником визначте необхідність розробки оригінальної дослідницької моделі.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Після здійснення теоретичного аналізу психологічної проблеми в межах дипломної роботи розробіть *теоретичну модель*. Попередньо ознайомтеся з прикладами теоретичних моделей, які представлені в інших дипломних роботах і в матеріалах лекцій. Зауважте на тому, що єдиної структури (форми) теоретичної моделі не існує. Вона може бути представлена у форматі блочного циклу, горизонтальної багаторівневої ієрархії, радіального кластера. Класичним вважається формат створення кількох горизонтальних рівнів, які

послідовно розгортаються (демонструють певну психодинаміку); при цьому існують вертикальні зв'язки між елементами різних рівнів.

Зазвичай предметом емпіричного дослідження стає вивчення вертикальних та горизонтальних зв'язків одного або різних рівнів. Релевантний психодіагностичний інструментарій повинен структурно збігатися зі структурою теоретичної моделі чи принаймні вивчати окремі фрагменти. При цьому необхідно враховувати, що теоретична модель є структурно замкненою, але водночас відкритою для змін.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Рисунок теоретичної моделі із змістовно заповненими комірками та зв'язками структурних елементів.
2. Позначте на теоретичній моделі той фрагмент досліджуваного психологічного явища (феномену), який плануєте вивчати.
3. Запропонуйте на огляд перелік методик, які потенційно вивчають такий психологічний феномен.
4. Обґрунтуйте в кількох положеннях необхідність розробки оригінального психодіагностичного інструментарію. Зауважте на обмеженнях уже розроблених методик.

Час самостійної роботи: 4 годин.

Тема 6. Планово-організаційний етап у розробці психодіагностичного інструментарію

Практичне заняття № 5
ПЛАНУВАННЯ РОЗРОБКИ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

Мета: ознайомитися з плануванням та організаційними аспектами розробки діагностичної методики та спланувати проєкт оригінального психодіагностичного інструмента у межах дипломної роботи.

Дайте відповіді на теоретичні питання:

1. Складання попередніх характеристик психодіагностичного інструменту.
2. Основні джерела валідності.
3. Складання психометричної та дослідницької моделі.
4. План розробки психодіагностичного інструменту.

Виконайте практичне завдання. Здійсніть планування проєкту розробки психодіагностичного інструментарію у межах дипломного дослідження.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Психодіагностична методика повинна мати чітке призначення: з'ясування певного типу, рівня, коефіцієнта. Мета може уточнюватися у кількох завданнях, однак дослідник має передбачати кінцевий результат психодіагностики. Разом із тим, слід окреслити умови, за яких цей результат буде науковим: йдеться про репрезентативну вибірку досліджуваних (вік, стать, професія), рівень їхнього розвитку (інтелекту, психічних процесів тощо). Будь-яка психодіагностична методика має обмеження у використанні (їх необхідно передбачити). Зрештою, має бути обраний релевантний тип інструментарію: об'єктивний тест, опитувальник чи проєктивна методика. Це, своєю чергою, обумовлює структуру та зміст психологічного вимірювання, процедуру його застосування: стимульний матеріал, послідовність дій, особливості інтерпретації, надійність та валідність отриманих результатів.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Мета психодіагностичного інструмента.
2. Сфера застосування психодіагностичного інструмента.
3. Вибірка досліджуваних.
4. Тип психодіагностичного інструмента.
5. Основна психодіагностична процедура.

Час самостійної роботи: 5 годин.

Лабораторне заняття № 5
ПІДГОТОВКА ДО РОЗРОБКИ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

Мета: сформувати навички практичного використання теоретичних знань у плануванні роботи над створенням психодіагностичного інструмента; розвинути навички креативного вирішення завдань та навички групової взаємодії у процесі організації та здійснення діяльності спрямованої на генерування нових ідей.

Виконайте практичне завдання. Сплануйте розробку психодіагностичного інструмента.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Виконання лабораторної роботи об'єктивується у звіті, який здобувачі готують за результатами виконання кожного етапу. Звіт являє собою низку виконаних завдань, представлених послідовно й у завершеній формі.

Питання *попередніх характеристик* психодіагностичного інструмента обговорювалося та частково вирішувалося на практичному занятті № 5 «Планування розробки психодіагностичного інструментарію». Зокрема, це включає встановлення типу психодіагностичного інструмента: об'єктивний тест, опитувальник або проєктивна методика; формат проведення (індивідуальний, груповий). Також необхідно визначити структуру:

– назви шкал вимірювання, їхню кількість;

– тип пунктів або завдань, їхню кількість та формат (питання, твердження, задачі), розподіл за шкалами;

– формат відповідей, кількість варіантів відповідей, опис стимульного матеріалу;

– процедура проведення дослідження;

– спосіб обробки та інтерпретації результатів дослідження;

– формат звіту.

Основними *джерелами валідності* можуть бути зв'язок із теоретичними положеннями (внутрішня валідність), ступінь очевидної валідності, основні критерії валідності:

– об'єктивний (продуктивність виконаних завдань за одиницю часу, що релевантно здебільшого об'єктивним тестам);

– проєктивно-рефлексивний (звернення до суб'єктивного досвіду досліджуваного, який є унікально-специфічним, що більшою мірою відповідає опитувальникам та проєктивним методикам);

– фізіологічний вплив на стан досліджуваного (здебільшого для об'єктивних тестів).

Організаційний аспект підготовки до лабораторного заняття. Необхідно створити робочу групу, яка працюватиме над розробкою конкретного психодіагностичного інструмента. Втім, здобувач може працювати самостійно. Бажано чітко розподілити ролі у групі у роботі над окремими завданнями. Після завершення роботи необхідно звітуватися про виконане завдання і представити цілісний план розробки психодіагностичного інструмента.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Попередні характеристики психодіагностичного інструмента.
2. Основні джерела валідності психодіагностичного інструмента.
3. Готовий план розробки психодіагностичного інструмента.

Час самостійної роботи: 5 годин.

Тема 7. Зміст і специфікація психодіагностичного інструментарію

Практичне заняття № 6
СПЕЦИФІКАЦІЯ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

Мета: здійснити операціоналізацію психологічної проблеми, яка потребує розробки оригінального психодіагностичного інструмента.

Дайте відповіді на теоретичні питання:

1. Операціоналізація змісту діагностичного інструмента.
2. Основні формальні характеристики діагностичного інструмента.
3. Затвердження специфікації діагностичного інструмента.

Виконайте практичне завдання. Виокреміть вихідний теоретичний концепт та окресліть феноменологію досліджуваного явища. Запропонуйте оригінальну дефініцію системотворчого концепту.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Після розробки теоретичної моделі досліджуваного психологічного феномену необхідно визначитися з дефініцією основного системного теоретичного поняття – *вихідного концепту*. Це – початкова точка, наріжний камінь складання психодіагностичного інструмента. Вихідний концепт має бути максимально лаконічним та ємним одночасно, містити виразну теоретичну новизну, яка, власне, стає підставою для психологічного дослідження.

Разом із тим, необхідно окреслити *феноменологію* психологічного явища, оскільки вона стане змістом дослідження психодіагностичної методики. Останнє може бути описане як області вияву психологічного феномену, що може стати первинною основою для утворення шкал. При цьому варто виходити з того, що ці області не повинні змістовно перетинатися, та мають бути описані у повному обсязі понять, які лежать в їхній основі.

Зокрема, в *опитувальниках* рекомендується показувати традиційну тріаду феноменології: емоційні, когнітивні та поведінкові особливості (у вивченні феноменів особистісного функціонування). Для *об'єктивних тестів* феноменологія окреслюється вузькими межами предмету дослідження та поділяється відповідно до видів, типів, рівнів, форм. У *проєктивному дослідженні* здебільшого кристалізуються емпіричні області феномену, які часто-густо не мають чіткої основи для логічного поділу.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Дефініція вихідного теоретичного концепту.
2. Феноменологічні області досліджуваного феномену.
3. Первинне формулювання шкал опитувальника, рівнів об'єктивного тесту, емпіричних сфер.

Час самостійної роботи: 4 години.

Лабораторне заняття № 6
ПІДГОТОВКА СПЕЦИФІКАЦІЇ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ

Мета: здійснити специфікацію психодіагностичного інструмента.

Виконайте практичне завдання. Здійсніть специфікацію оригінального психодіагностичного інструмента.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. *Специфікація* психодіагностичного інструмента – це встановлення формальних характеристик методики. До найважливіших характеристик відносять (відповідно до обраного типу психодіагностичного інструмента):

– тип завдань (питання, твердження, когнітивні задачі);

– стимульний матеріал (якщо такий необхідний: приміром, в опитувальниках – бланки, у проєктивних методиках – картинки, в об'єктивних тестах – певні алгоритми);

– назви та зміст шкал, рівнів, областей дослідження;

– формат і кількість завдань (назагал та окремо для кожної шкали, рівня, області);

– специфіка процедури дослідження (основні етапи);

– особливості кількісної обробки та якісної інтерпретації результатів дослідження;

– формат звіту (структура).

Попередньо слід визначитися щодо того, який тип даних буде вивчатися: *L-дані, Q-дані, T-дані*. Від цього залежатиме тип психодіагностичного інструмента. Наприклад, T-дані можна отримати переважно з об'єктивного тесту, а Q-дані – з опитувальника.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Тип завдань.
2. Стимульний матеріал.
3. Назви шкал.
4. Кількість пунктів (завдань).
5. Етапи дослідження.
6. Спосіб обробки результатів.
7. Структура звіту.

Час самостійної роботи: 5 годин.

Лабораторне заняття № 7
СКЛАДАННЯ РОБОЧОЇ ВЕРСІЇ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ

Мета: скласти робочу версію оригінального психодіагностичного інструмента.

Виконайте практичне завдання. Складіть банк завдань (пунктів) для психодіагностичного інструмента.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Кількість завдань (пунктів) для об'єктивних тестів та опитувальників повинна втричі перевищувати ту кількість, яка планується у специфікації. Пункти необхідно розподілити за шкалами і пропорційно розташувати у стимульному матеріалі методики. В опитувальниках доречно передбачити шкалу неправди, щоби контролювати ступінь щирості відповідей. Для проєктивних методик також доречно розробити додатковий стимульний матеріал і фіксувати переваги та недоліки кожного з варіантів.

Звіт про виконання практичного завдання:

Складена пробна версія методики, яка втричі перевищує методику за специфікацією.

Час самостійної роботи: 5 годин.

Тема 8. Розробка пунктів психодіагностичного інструментарію

Лабораторне заняття № 8-9
РОЗРОБКА ПРОБНОЇ ВЕРСІЇ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ

Мета: розробити пробну версію оригінального психодіагностичного інструмента.

Дайте відповіді на теоретичні питання:

1. Правила формулювання інструкції.
2. Банк завдань об'єктивного тесту та правила їх формулювання.
3. Банк пунктів опитувальника та правила їх формулювання.
4. Розробка завдань проєктивної методики.

Виконайте практичне завдання. Розробіть інструкцію та формат завдань (пунктів) для психодіагностичного інструмента.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. *Інструкція* до виконання психодіагностичної методики повинна здебільшого формулюватися простими реченнями у формі команд (вказівок). Команди мають однозначно розумітися, не містити спеціальної термінології, яка може бути незнайома для частини досліджуваних. При цьому інструкція не повинна прямо вказувати на конкретний предмет дослідження (для опитувальників та проєктивних методик), що може актуалізувати дію фактору соціальної бажаності. Повідомлення про мету дослідження може бути загальним.

Завдання та *пункти* методики – це випробування, які вимірюють ступінь розвитку тієї чи іншої психологічної якості досліджуваного. Вони можуть формулюватися у вигляді тверджень та запитань (для опитувальника), спеціальних завдань (для об'єктивних тестів та проєктивних методик).

Завдання *проєктивних методик* не мають правильного чи неправильного розв'язку, а виявляють певні якості поза межами свідомого контролю суб'єкта. Відтак немає еталонних відповідей на стимульний матеріал.

Завдання *об'єктивних тестів* здебільшого матимуть еталонні (правильні) відповіді (наприклад, тести інтелекту). У зв'язку з цим слід звернути увагу на те, що правильна відповідь може бути тільки одна, а самі завдання формулювалися таким чином, щоб їх не можна було трактувати двояко. Серед найбільш поширених можна виокремити тести на

– вибір правильного варіанту з кількох запропонованих (при цьому варіантів відповіді повинна бути завжди однакова кількість);

– завдання на встановлення аналогії (це по суті ті самі завдання на вибір, тільки в якості варіантів пропонуються певні еквіваленти);

– завдання на співвідношення елементів двох груп елементів між собою (стимульний матеріал не обов'язково є вербальним);

– завдання на виключення зайвого елементу з числа запропонованих (всі варіанти відповідей є правильними, крім єдиного);

– завдання на виявлення послідовності елементів;

– завдання на відповідність елементів двох груп елементів між собою.

Пункти опитувальників так само повинні мати однозначне формулювання та відповідь. Типи відповідей опитувальників можуть бути такими: 1) так – ні; 2) так – ? – ні (? – не знаю, не певен); 3) так – скоріше, так – не знаю – скоріше, ні – ні. Вербальна відповідь може бути замінена числовою. У такому випадку можна вимірювати ступінь вияву тієї чи іншої особистісної риси. Для цього можна скористатися п'ятибальною оцінкою. Вважається, що використовувати шкалу вище семи балів недоцільно.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Текст інструкції психодіагностичного інструмента.
2. Обраний формат пунктів (завдань) із наведеними прикладами.

Час самостійної роботи: 12 години.

Практичне заняття № 7
РЕТЕСТОВА НАДІЙНІСТЬ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ

Мета: встановити ретестову надійність розробленого психодіагностичного інструмента.

Дайте відповіді на теоретичні питання:

1. Надійність та помилка вимірювання.
2. Основні підходи до розуміння надійності.
3. Вибірка досліджуваних для перевірки надійності.
4. Коефіцієнт надійності.

Виконайте практичне завдання. Встановіть ступінь ретестової надійності розробленого психодіагностичного інструмента.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Ретестову надійність методики можна визначити як ступінь повторюваності результатів психодіагностики через деякий час. Зазвичай йдеться про кілька місяців. Однак практичні заняття «не дозволяють чекати». Тож цей етап розробки психодіагностичного інструмента може бути відкладений, що загальмує наступні етапи роботи.

Оскільки часто трапляється, що з окремими досліджуваними неможливо провести ретест, необхідно одразу запланувати дещо більшу вибірку, ніж планувалося. Варто також звернути увагу на забезпечення ідентичних умов повторного досліджуваного (інструкція, день тижня, час).

Прийнятним коефіцієнтом кореляції між результатами психодіагностики можна вважати вище 0,7. Нижчий коефіцієнт кореляції вказує на низьку надійність результатів, що, вочевидь, вказуватиме на те, що пункти (завдання) розробленої методики з високим ступенем ймовірності вивчають не диспозиційні психологічні характеристики, а ситуаційні.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Коефіцієнт кореляції результатів дослідження після ретесту.

2. Висновки та подальший план дій в залежності від отриманого результату.

Час самостійної роботи: 4 години.

Практичне заняття № 8
ВАЛІДНІСТЬ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ

Мета: поглибити знання з питань встановлення валідності розробленого психодіагностичного інструмента.

Дайте відповіді на теоретичні питання:

1. Очевидна валідність.
2. Конкурентна валідність.
3. Прогностична валідність.
4. Конструктивна валідність.
5. Критеріальна валідність.
6. Змістовна валідність.

Виконайте практичне завдання. Сплануйте процедуру валідизації розробленого психодіагностичного інструмента.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Процедура валідизації оригінального психодіагностичного інструмента залежить від кількох чинників:

1) наявність інших психодіагностичних інструментів, з якими можна порівняти результати (*конкурентна валідність*);

2) об'єктивною можливістю за деякий час переконатися у валідності дослідження, зважившись на певні критерії (*прогностична валідність*);

3) можливістю перевірити валідність результатів за кількома критеріями (*конструктна валідність*).

Пошук надійних критеріїв є основою перевірки валідності психодіагностичної методики. Однак при цьому слід виходити з чітких теоретичних положень та вихідних дефініцій, що дозволить уникнути помилок або затяжної дискусії. Зокрема, досліджуючи показники інтелекту, слід зауважити на його властивостях та ознаках, щоби не ототожнювати лише з однією ознакою (наприклад, обізнаністю).

Звіт про виконання практичного завдання:
Релевантні процедури валідизації розробленої методики з вказівкою на критерії валідності.
Час самостійної роботи: 4 години.

Лабораторне заняття № 10
ПЕРЕВІРКА НАДІЙНОСТІ ТА ВАЛІДНОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ

Мета: здійснити перевірку надійності паралельних форм психодіагностичного інструмента.

Виконайте практичне завдання. Здійсніть перевірку надійності паралельних форм психодіагностичного інструмента. Альтернативний метод – розщеплення методики на дві частини.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. Паралельна форма психодіагностичної методики може стати джерелом перевірки надійності та валідності. Для цього достатньо провести дослідження за двома формами і встановити коефіцієнт кореляції між їхніми результатами. Дослідження проводиться з тими самими дослідження, однак на відміну від перевірки ретестової надійності, дослідження проводиться або одного дня або наступного. Останнє залежить від складності розробленого психодіагностичного інструмента. Основна умова – досліджувані не повинні бути стомлені після першого тестування, що може бути пов'язане зі складністю вирішуваних завдань об'єктивного тесту або значною кількістю пунктів опитувальника. Між двома дослідженнями повинно бути достатньо часу для відновлення. З метою збереження об'єктивності можна спробувати під час першого тестування об'єднати першу половину форми А та другу половину форми Б, а під час другого досліджування, відповідно, першу половину форми Б та другу половину форми Б.

Альтернативним, дарма що непрямим, способом перевірки валідності розробленої методики є метод розщеплення. Психодіагностичний інструмент ділиться на дві рівнозначні за

складністю та кількістю завдань (пунктів) частини. Далі вимірюється коефіцієнт кореляції між результатами дослідження за двома частина методики.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Коефіцієнт кореляції результатів після дослідження за двома формами методики (двома частинами методики).
2. Висновки та подальший план дій в залежності від отриманого результату.

Час самостійної роботи: 6 годин.

Лабораторне заняття № 11
СТАНДАРТИЗАЦІЯ МЕТОДИКИ

Мета: скласти план стандартизації розробленого психодіагностичного інструмента.

Виконайте практичне завдання. Здійсніть стандартизацію розробленого психодіагностичного інструмента.

Методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи. *Стандартизація* психодіагностичного інструмента передбачає визначення вибірки, з якою проводитиметься тестування та встановлення стандартів. Перша складова частково визначається ще на етапі планування психодіагностичного інструментарію та коригується на етапі проведення пілотажних досліджень. Друга складова – нормалізація показників (у випадку необхідності). Йдеться про вирівнювання отримуваних показників з метою можливості їх коректного порівняння. У такому випадку так звані сирі бали за спеціальною процедурою переводять у стени (десятибальна шкала) або станайни (дев'ятибальна шкала).

Перевід балів у станайни може відбуватися за схемою:

Діапазон у %	0-4	5-11	12-23	24-40	39-60	61-77	78-89	90-96	97-100
Станайн	1	2	3	4	5	6	7	8	9

Стени – десятибальна шкала (стандартна десятка). Середнім вважається 5,5 бали, а стандартне відхилення – 2 бали. Перевід відбувається за такою формулою: 2*(X – M)/S + 5,5, де X – сирий бал, M та S – значення середнього та стандартного відхилення. При цьому сирий бал переводиться у стени як 1, а 10 – як 10 стенів. Стенами користався Р. Кеттелл при створенні 16-факторного особистісного опитувальника.

Звіт про виконання практичного завдання:

1. Інформація про вибірку (параметри статі, віку, професії, освіти тощо), для якої призначена психодіагностична методика.
2. Інформація про нормалізацію показників (у випадку необхідності).

Час самостійної роботи: 4 годин.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
2. Концепти психологічної діагностики: від типології до класифікації методик. *Психологічні засади розвитку психодіагностики та корекції особистості в системі неперервної освіти*. Науковий вісник КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти» [за наук. ред. М. І. Томучка]. Збірник мат. ІІ Подільської науково-практичної конференції. Вінниця : ТОВ «Віндрук», 2017. Випуск № 1 (14). С. 173–177.
3. Нікітчук У. І. Психологічне тестування : навч.-метод. посіб. Острог : Видвонац. ун-ту Остор. Акад., 2015. 119 с.
4. Фурман А. В., Дубно А. В. Психодіагностична компетентність соціального працівника : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 102 с.
5. Шамлян К., Кліманська М. Проективні методи дослідження особистості : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 456 с.
6. Coolican H., Kelly O. Research Methods in Psychology. Oxford University Press, 2014. 416 p.
7. Furr M. Scale Construction and Psychometrics for Social and Personality Psychology. SAGE Publications Ltd., 2011. 160 p. (The SAGE Library of Methods in Social and Personality Psychology).

Додаткова:

1. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 464 с.
2. Максименко С. Д., Носенко Е. Л. Експериментальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 360 с.
3. Самошкіна Л. М., Лазаренко В. І. Психодіагностика : навч. посіб. Донецьк : РВВ ДНУ, 2001. 44 с.
4. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики : навчальний посібник. Київ : Главник, 2006. 144 с.
5. Dahlstrom W. G. Tests: Small samples, large consequences. *American Psychologist*. 1993. № 48. P. 393–399.
6. Keats D. M., Keats J. A. Human assess mentin Australia. *Human abilities in cultural context* / S. H. Irvine, J. W. Berry (Eds.). Cambridge, UK : Cambridge University Press, 1988.

7. Meyer G. J., Finn S. E., Eyd L. D., Kay G. G., Moreland K. L., Dies R. R., etal. Psychological testing and psychological assessment: A review of evidencean dissues. *American Psychologist*. 2001. № 56. P. 128–165.
8. Weiner I. B. Assessment psychology. *Handbook of Psychology /* D. K. Freedheim (Ed.). 2003. Vol. 1 History of Psychology. Hoboken, NJ : JohnWiley & Sons. P. 279–302.

Інтернет ресурси:

1. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка. URL: http://library.zu.edu.ua/
2. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: http://nbuv.gov.ua/node/554
3. Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. URL: http://psyua.com.ua/index.php?lang=ua&page=legislation#legislation
4. Інститут модернізації змісту освіти. URL: https://imzo.gov.ua/
5. Режим доступу до англомовних періодичних видань: https://academicjournals.org/
6. Режим доступу до англомовних періодичних видань: https://www.cambridge.org/core/search?q=offense&aggs%5BproductTypes%5D%5Bfilters%5D=JOURNAL_ARTICLE
7. Ресурс для пошуку результатів досліджень відкритого доступу з репозиторіїв і журналів. URL: https://core.ac.uk/search
8. Академічні англомовні ресурси для пошуку наукової інформації. URL: http://aphd.ua/akademichni-anhlomovni-resursy-dlia-poshuku-naukovo-informatsi/

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ З ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

1. Феноменологічне поле психологічної діагностики.
2. Основні задачі психологічної діагностики.
3. Принципи психологічної діагностики.
4. Етичні аспекти психодіагностичного дослідження.
5. Технологія проведення психологічного дослідження.
6. Аналіз отриманих результатів психологічного дослідження.
7. Висновки та звітування за результатами психологічного дослідження.
8. Інформування учасників психологічного дослідження.
9. Мета та завдання скринінгу у практичній психології.
10. Вимоги до скринінгу у практичній психології.
11. Поняття «релевантності» діагностичної методики предмету дослідження.
12. Комплексний характер дослідження психічного здоров'я.
13. Поняття психічної норми.
14. Кількісні та якісні результати психологічного дослідження.
15. Комплекс рекомендацій досліджуваного.
16. Комп'ютеризація тестування.
17. Предмет і завдання психометрії.
18. Історичні аспекти розвитку психометрії.
19. Психометрія на перехресті психологічної теорії та практики.
20. Шкала й типи шкал.
21. Психологічне випробування та емпіричне вимірювання.
22. Вибірка респондентів.
23. Статистичні процедури при розробці психологічного інструментарію.
24. Планування проєкту психологічного вимірювання.
25. Вихідний теоретичний концепт і феноменологія досліджуваного явища.
26. Системотворча дефініція досліджуваного явища.
27. Теоретична модель досліджуваного явища.
28. Припущення щодо структурних зв'язків.
29. Інструкція психодіагностичного інструменту.
30. Формат завдань об'єктивного тесту.
31. Формат пунктів опитувальника.
32. Формат завдань проєктивної методики.
33. Створення пробної версії діагностичного інструменту.
34. Поняття надійності психологічного вимірювання.
35. Основні чинники надійності.

36. Поняття валідності.
37. Чинники валідності.
38. Методи оцінки валідності.
39. Укладання остаточної версії психодіагностичного інструменту.
40. Стандартизація вибірки.
41. Нормалізація показників.